

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ในบทนี้จะกล่าวถึงการศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ และลักษณะทางสังคม ตลอดจนการศึกษาโดยรวมของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ประกอบเป็นลักษณะของชุมชนคลองบางน้อย อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

4.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

ประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เขตอำเภอบางคนทีเป็นเขตส่วนนอกของแขวงเมืองราชบุรีซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองในสมัยนั้น ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ระหว่าง พ.ศ. 2265 (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) กับ พ.ศ. 2299 (สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ) หลังจากนั้นมาเมืองแม่กลองในทางราชการ จึงเรียกชื่อเมืองนี้ว่าเมืองสมุทรสงคราม¹ โดยต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยจัดตั้งมณฑลราชบุรีขึ้น พื้นที่อำเภอบางคนทีถูกรวมอยู่กับอำเภอดำเนินสะดวกตั้งเป็นอำเภอเรียกว่า “อำเภอแพงพวย” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลองด้านตะวันตก ตรงปากคลองแพงพวย เหนือวัดสีดา 1 กิโลเมตร

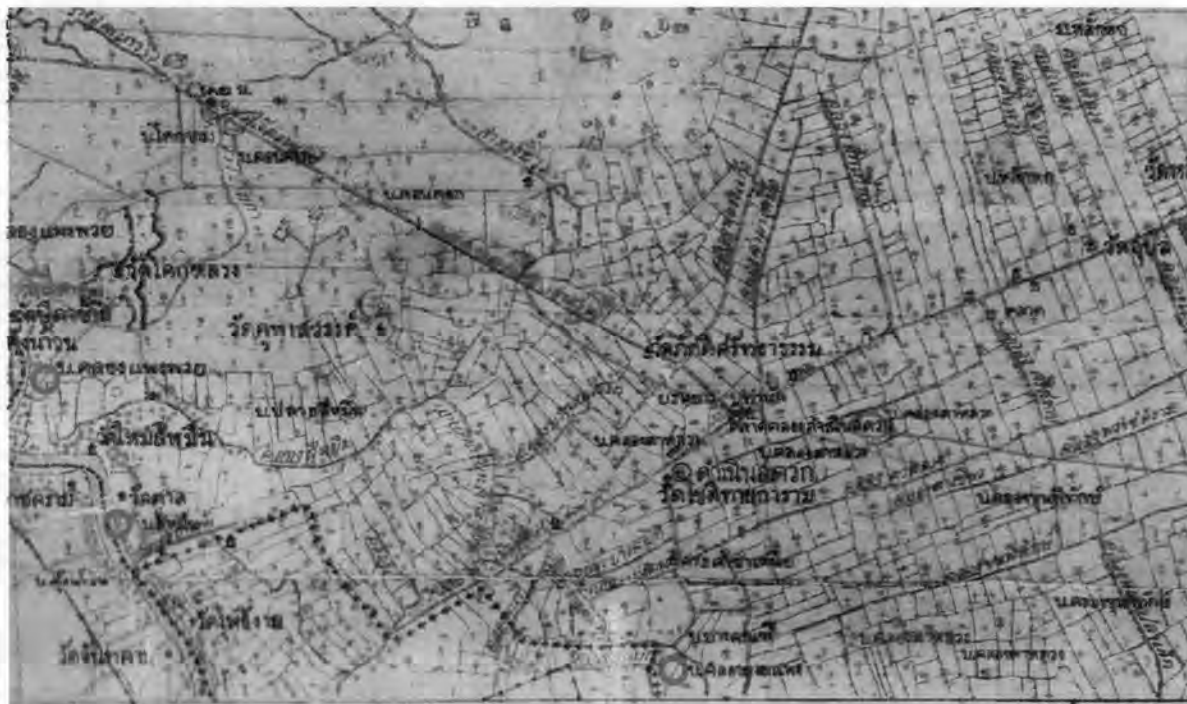
ในปีพ.ศ. 2440 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น ร.ศ. 106 โดยยุบอำเภอแพงพวย และตั้งอำเภอขึ้นใหม่ แยกออกเป็น 2 อำเภอ โดยอำเภอหนึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลสีหมื่น ใกล้กับวัดสีหมื่นเรียกว่า อำเภอสีหมื่น และอีกอำเภอหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีสุราษฎร์เรียกว่า อำเภอดำเนินสะดวก (สมัยก่อนเรียกว่าตำบลหลักหก) แต่ประชาชนทั่วไปเรียกว่า อำเภอศาลาห้าห้อง หรือ อำเภอศาลาแดง

ปีพ.ศ. 2454 ทางราชการได้แบ่งเขตการปกครองให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิศาสตร์ เพื่อสะดวกแก่การพัฒนาและปกครอง จึงได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพื้นที่ระหว่างจังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดราชบุรีย้ายอำเภอสีหมื่นมาตั้งใหม่ที่วัดใหม่พิเรนทร์(วัดสร้างขึ้นทะเบียนเป็นศาสนสมบัติกลาง) ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองด้านตะวันออก ตำบลกระดังงา เหนือปากคลองบางน้อยได้ปากคลองบางคนทีในปัจจุบัน และมีการเปลี่ยนแปลงชื่ออำเภอเป็น “บางคนที” ในปี พ.ศ. 2457

¹ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสมุทรสงคราม ,คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 , หน้า 34.

อำเภอบางคนที เดิมเขียนว่า “อำเภอบางคนที” แต่เมื่อมีการตรวจพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2493 ปรากฏไม่มีคำว่า “คนที” การที่มีการเปลี่ยนชื่อจาก “บางคนที” เป็น “บางคนที” เพื่อความเหมาะสม ซึ่งคำว่า “บาง” แปลว่าทางน้ำ หรือ ตำบลริมน้ำ “คนที” แปลว่า หม้อน้ำมีหู เต้าน้ำ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน) ดังนั้น “บางคนที” จึงน่าจะหมายถึง ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำคัญของอาชีพชาวสวน² และบ้างก็ว่าบ้านบางคนทีสมัยนั้นเรียกว่า “บางกุลที” แปลว่าหม้อน้ำมีหูที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำ เรียกมาช้านานจนเพี้ยนเป็น “บางกบที” ในหมู่บ้านมีวัดเก่าแก่สองวัด คือวัดบางคนทีใน และวัดบางคนทีนอก ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านเป็น “บางคนที” และใช้เป็นภาษาราชการจนมาถึงปัจจุบัน³

เดิมตำบลบางคนทีมีพื้นที่กว้างขวางมากไปถึงวัดโชติทายการาม ตำบลสีห์มื่น (ปัจจุบันอยู่ในเขต อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี) หลักฐานคือโฉนดที่ดินที่รัชกาลที่ 5 ได้มอบไว้ให้เป็นกรรมสิทธิ์ในครั้งนั้น และคราวต่อมารัชกาลที่ 5 ได้เสด็จมาตรวจราชการที่คลองหลังวัดโชติทายการาม และท่านได้ลิ้มคนโทหรือคนทีน้ำเอาไว้ และเพื่อเป็นสิริมงคลจึงเรียกชื่อเพี้ยนมาเป็นตำบลบางคนทีในปัจจุบัน⁴

รูปที่ 4.1 แสดงที่ตั้งบ้านสีห์มื่น บ้านแพงพวย เมื่อ พ.ศ. 2455 ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

² ประวัติความเป็นมาอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม , เอกสารสภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม , ที่ว่าการอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม , 2550 , หน้า 3-4 .

³ www.cddweb.cdd.go.th/bangkokhonthi/hat ,รวบรวมโดยนายวีรพงษ์ ช่างทอง ,สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ,กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

⁴ www.thaitambon.com/Tambon/tboard . , ประวัติความเป็นมาอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม.

“แม่น้ำแม่กลอง” นับเป็นแม่น้ำสายสำคัญทางซีกตะวันตกในดินดอนรูปสามเหลี่ยมอันกว้างใหญ่ไพศาลของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา จากลักษณะภูมิประเทศตามที่เส้นทางน้ำไหลผ่าน ทำให้แบ่งกลุ่มน้ำแม่กลองได้ 2 ส่วนคือ แม่น้ำแม่กลองตอนบนและตอนล่าง ซึ่งจังหวัดสมุทรสงครามอยู่ในพื้นที่ตอนล่าง โดยนับจากอำเภอเมืองกาญจนบุรีเรื่อยลงมาจนออกอ่าวไทย มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มกว้างขวาง ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวมีส่วนสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งแตกต่างกันระหว่างฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง โดยที่ทางซีกตะวันตกนั้นล้วนมีสภาพเป็นที่ดอนเขาและที่สูงลาดตอลงมาจากเทือกเขา ในขณะที่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเป็นที่ลุ่มลาดต่ำลงสู่แม่น้ำท่าจีนและชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย ลักษณะเช่นนี้จะมีลำน้ำที่แยกออกจากแม่น้ำแม่กลองและแบ่งน้ำออกไปยังที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีน ด้วยเหตุนี้จึงมักมีผู้ขุดคลองใหญ่น้อยจากแม่น้ำแม่กลองออกไปเลี้ยงเรือสวนไร่นาอยู่มากมาย รวมทั้งการขุดคลองเพื่อการคมนาคมระหว่างแม่น้ำแม่กลองและท่าจีนด้วย⁵

เอกลักษณ์ดั้งเดิมที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีสภาพเป็นชุมชนริมน้ำสังคมเกษตรกรรม เห็นได้จากชื่อที่ปรากฏเป็นชื่อตำบลต่างๆ ซึ่งใช้ชื่อตามแม่น้ำลำคลองที่ตั้งอยู่และคำว่า “บาง” ซึ่งหมายถึงทางน้ำเล็กๆหรือชุมชนเกาะตัวอยู่ริมน้ำ ขณะเดียวกันบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านเกษตรกรรมมาก โดยเฉพาะสวนผลไม้ และพืชผักต่างๆ บริเวณเหล่านี้เคยเป็นย่านการค้าและบริการของพื้นที่โดยรอบ เนื่องจากความสะดวกในการเข้าถึงโดยทางเรือผ่านทางแม่น้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก และคลองต่างๆ ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ นอกจากนั้นพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นศูนย์รวมของประชาชนมาช้านาน ในการทำกิจกรรมตามธรรมเนียมประเพณี และยามศึกสงครามใช้เป็นที่รวมพล โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นแหล่งวัฒนธรรมสำคัญของประชาชน แต่ละวัดมีประวัติน่าสนใจมายาวนาน และมักจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่เป็นวัดประจำตำบลและหมู่บ้านในสมัยนั้น แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนในพื้นที่ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างว่ามีมาตั้งแต่อดีต เอกลักษณ์ดั้งเดิมที่โดดเด่นของที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน และเป็นที่มาของตลาดน้ำในพื้นที่⁶

4.2 ประวัติศาสตร์ของชุมชนคลองบางน้อย

คลองบางน้อยในอดีตนั้นเป็นหนึ่งในเส้นทางคมนาคมสายหลักในโครงข่ายกลุ่มน้ำแม่กลอง – ท่าจีน ซึ่งบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองมีชุมชน ได้แก่บริเวณตั้งแต่อัมพวาขึ้นไปจนจรดคลองบาง

⁵ ศรีสักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เศรษฐกิจ” มอญ ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง, สำนักพิมพ์มติชน, 2547

⁶ ศรีสักร วัลลิโภดม, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

น้อยในเขตอำเภอบางคนที นับเป็นบริเวณการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนที่หนาแน่น แต่ความหนาแน่นและแหล่งสำคัญ เช่น วัด ส่วนมากอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำ ซึ่งนอกจากมีชุมชนเรียงรายกันตามริมฝั่งน้ำแล้วก็ขยายตัวไปทางเหนือ และตะวันออก จนถึงเขตติดต่อกับคลองบางน้อย แถวบ้านบางกระบือทั้งสองบริเวณที่กล่าวมาแล้ว เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวสวนที่เรียกว่า สวนนอก อันเป็นที่รู้จักกันมาช้านาน บริเวณสวนนอกในเขตนี้ยังคงสภาพที่ยังทำให้เห็นชุมชนลักษณะเรือสวนและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่สืบมาแต่สมัยอยุธยาได้พอสมควร⁷

ในอดีตเมื่อราวปี พ.ศ. 2310 หลังจากที่พม่าตีกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้รวบรวมพลพรรคมาตั้งเป็นกองทหารรักษาค่าย เรียกว่า ค่ายจีนบางกุ่ม ตั้งอยู่ที่ตำบลบางกุ่ม อำเภอบางคนที ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองตะวันตก ซึ่งค่ายบางกุ่มอยู่ตรงข้ามกับวัดบางพลับ เดิมที่เรียก "บ้านพักทัพ" นานมาเสียงเลือนกลายเป็น บางพลับ นอกจากจะเป็นที่พักทัพแล้ว น่าจะเป็นสมรภูมิด้วย เหตุผลคือในบริเวณนี้เดิมเป็นที่ว่างเปล่าไม่มีบ้านเรือน และอยู่ตรงข้ามคลองบ้านค่าย ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของค่ายบางกุ่ม พม่ายกทัพมาทางราชบุรีมาตามลำน้ำแม่กลองสันนิษฐานว่าตั้งทัพอยู่บริเวณวัดกลางใต้ (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง) ฉะนั้นบริเวณบางพลับซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามก็น่าจะเป็นที่กองทัพทั้งสองฝ่ายปะทะกัน ซึ่งภายหลังมีการขุดพบโครงกระดูกเป็นจำนวนมากในบริเวณบ้านพักทัพแห่งนี้ด้วย⁸ จากการบอกเล่าจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาได้ความว่าชุมชนวัดเกาะแก้วที่ตั้งอยู่ปากคลองบางน้อยนั้น ซึ่งใกล้กับบริเวณวัดบางพลับก็เป็นอีกหนึ่งแห่งที่มีกองทัพพม่าเคยมาตั้งกองทัพอยู่ และชาวมอญในสมัยนั้นอพยพมาในช่วงศึกสงคราม หนีมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน และจากหลักฐานในสมัยนั้น คือ ชาวมอญที่มาอยู่ในชุมชนได้สร้างเสากินรี ที่มีถึง 3 ต้นด้วยกันในวัดเกาะแก้ว โดยตัวกินรีเป็นเนื้อสำริดและเสาเป็นไม้ที่มีความเหนียวและทน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันจึงเหลือเพียง 1 ต้นที่ชำรุดทรุดโทรมและยังคงอยู่คู่กับวัดเกาะแก้วมาจนถึงปัจจุบัน

ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2452 (ในประกาศ ร.ศ. 128) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเมืองสมุทรสงครามอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นการเสด็จทอดพระเนตรเมืองสมุทรสงครามครั้งสุดท้าย โดยการเสด็จครั้งสุดท้ายนี้ ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งเล่าเรื่องการเสด็จประพาสครั้งนี้ เรียกกันว่า "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสมณฑลราชบุรี" ดังได้กล่าวถึงสภาพคลองบางน้อยในตอนหนึ่งว่า "วันที่ 30 สิงหาคม ร.ศ. 128 เวลาบ่าย 2 โมงเศษ ลงเรือล่องไปตามลำน้ำ เลี้ยวเข้าคลองบางน้อยฝั่งตะวันออก คลองนี้เป็นคลองเก่า ลึกและกว้าง สายน้ำเชี่ยวแรง

⁷ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสมุทรสงคราม คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 , หน้า 29.

⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 38.

ตามลำคลองเป็นส่วนมาก มะพร้าว และผลไม้หนาแน่นลักษณะสวนเมืองสมุทรสงคราม มีบ้านเรือนฝากระดานเป็นพื้นติดต่อกันเข้าไป วัดใหญ่ๆ ก็มีหลายวัด ข้างในมีแยกหลายแยก แต่ที่เป็นทางร่วมไปคลองดำเนินสะดวกทางหนึ่ง ไปสมุทรสงครามทางหนึ่ง ออกทางปากคลองนี้ทางหนึ่ง มีตลาดซื้อขายของสด เป็นตลาดประจำอยู่ทุกวัน แต่ทางดำเนินสะดวกได้ปิดเสียเมื่อเวลาทำประตุน้ำนี้แล้ว เพราะฉะนั้นน้ำจึงได้บ่าลงมาคลองนี้ไหลเดียว...”⁹

คลองบางน้อยเป็นคลองที่แยกจากแม่น้ำแม่กลองตรงข้างวัดเกาะแก้ว และวัดเกาะใหญ่ ยาวลึกเข้าไปถึงวัดบางน้อยเป็นคลองค่อนข้างใหญ่มีวัดอยู่หลายวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชนในแถบคลองบางน้อย ได้แก่ วัดเกาะแก้ว วัดเกาะใหญ่ วัดไทร วัดบางคนทีนอก วัดปากง่าม วัดบางน้อย วัดคาทอลิกนักบุญกาเยตาโน และศาลเจ้าพ่อโรงโชน นอกจากนี้จะมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางแล้ว ลักษณะของชุมชนสองข้างคลองเป็นบ้านห้องแถว ซึ่งมีชาวเขมรติดต่อด้านตลาดสามารถเดินไปตามแนวห้องได้ บ้านห้องแถวเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นร้านค้าขายของนานาชนิด ถ้าผู้ซื้อมาทางเรือก็ต้องจอดเรือที่ท่าน้ำขึ้นไปซื้อสินค้าบนห้องแถว ลักษณะร้านค้าริมคลองเช่นนี้จะเหมือน กันตลอดตั้งแต่ร้านค้าแถบคลองอัมพวา ร้านค้าแถบคลองบางน้อย หรือแถบคลองบางนกแขวก และยังมี การติดตลาดน้ำบางน้อย โดยติดตลาดกันในคลองบางน้อย อยู่บริเวณปากคลองเรื่อยมาหน้าวัดเกาะแก้ว ตลาดแห่งนี้มีได้ขายกันทุกวันแต่จะมีในวันขึ้นแรม 3 ค่ำ 8 ค่ำ และ 13 ค่ำ ตลาดน้ำบางน้อย เป็นตลาดที่มีมานานร่วมร้อยกว่าปีมาแล้ว นางปราณี ลักษณะอุดมชัย ชาวบางคนที่ ได้เล่าถึงสภาพตลาดน้ำที่คลองบางน้อยในอดีต ประมาณปี พ.ศ. 2510 ว่าน้ำที่บางน้อยเป็นน้ำที่ใหญ่มาก มีเรือมาติดตลาดนัดละหลายร้อยลำตั้งแต่หน้าวัดเกาะแก้วริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองเรื่อยไปถึงปากคลอง ด้านหน้าวัดเกาะแก้วเป็นน้ำตาล แต่ด้านข้างวัดเป็นน้ำปกติ เมื่อถึงวันน้ำตาลนั้น จะมีเรือน้ำตาลมากันเข้ามา เรือใหญ่จะจอดเรียงรายอยู่ที่ฝั่งหน้าวัด ชาวสวนก็จะพายเรือเล็กบรรทุกน้ำตาลมาขาย เมื่อเรือใหญ่รับน้ำตาลจากเรือเล็กเรียบร้อยแล้ว จะนำไปส่งที่กรุงเทพฯ ส่วนน้ำปกติที่คลองบางน้อย ก่อนถึงวันนัดจะมีเรือทยอยมากันก่อนแล้ว ซึ่งในวันนั้นจะมีนัดเย็นกันก่อนครั้งหนึ่ง ถือเป็นเรื่องปกติของนัดขนาดใหญ่ทั้งหลาย พ่อค้าแม่ค้าที่มานัดบางน้อย นอกจากชาวสวนในละแวกนั้นแล้ว ยังมาจากถิ่นอื่นด้วยทั้งใกล้และไกล เช่น อยุธยา ปทุมธานี กรุงเทพฯ ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี แต่ละถิ่นก็ต่างนำผลผลิตในท้องถิ่นของตนมาขายหรือแลกเปลี่ยนกัน การที่คลองบางน้อยเป็นแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญในอดีต เพราะคลองบางน้อยเป็นเส้นทางเชื่อมคลองสำคัญที่เป็นแหล่งค้าขายทางน้ำด้วยกัน คือ คลองบางนกแขวก คลองดำเนินสะดวก คลองท่าคา นัดตามปากคลองต่างๆ นี้จะมีติดต่อกัน เป็นโอกาสให้พ่อค้า แม่ค้า

⁹ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) , พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมอาบ ต.จ. ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธันวาคม พ.ศ.2504.

สามารถเดินทางไปค้าขายตามนัดถัดไปได้ ปัจจุบันยังมีเรือเล็กเอาสินค้ามาขายอยู่บ้างในเวลาเช้าตรู่ ประมาณ 5-6 ลำ เท่านั้น ซึ่งผู้คนที่อยู่ริมคลองบางน้อยกล่าวว่า จำนวนเรือเพียงเท่านี้ไม่ถือว่าเป็นตลาดนัด นอกจากนี้ในอดีตยังมีการติดน้มน้ำที่วัดปากง่ามและวัดบางน้อยซึ่งเป็นนัดเล็กกว่าบริเวณปากคลองบางน้อย ชาวบ้านบริเวณละแวกใกล้เคียงก็จะเอาของในสวนมาขายและแลกเปลี่ยนกัน โดยมาจากดำเนินสะดวก ดอนมะโนรา ท่าคา เป็นต้น ซึ่งจะมีนัดกันทุกวันปัจจุบันนัดทั้งสามนัดได้หมดไปจากคลองบางน้อยเป็นเวลาร่วม 20 ปีแล้ว¹⁰

บริเวณชุมชนบางน้อยนอก

บริเวณชุมชนวัดปากง่าม

บริเวณชุมชนบางน้อยใน

รูปที่ 4.2 แสดงลักษณะชุมชนคลองบางน้อยในอดีต

4.3 สภาพทั่วไปของชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม

4.3.1 ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพประกอบด้วย ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบการบริการขั้นพื้นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินและการถือครองที่ดิน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนคลองบางน้อย ตั้งอยู่ในอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ทางหลวงหมายเลข 35 เพียง 65 กิโลเมตร ตามถนนพระรามที่ 2 (ธนบุรี-ปากท่อ) และจากตัวเมืองต่อไปยังถนนสายสมุทรสงคราม-อัมพวา-บางนกแขวก ระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร จะถึงตำบลกระดังงา ซึ่งเป็นเส้นทางที่ตัดผ่านบริเวณพื้นที่ชุมชน และมีชุมชนที่ขนานไปกับคลองบางน้อยทั้งสองฝั่งอยู่บริเวณปากคลองบางน้อยนอก วัดปากง่าม และบางน้อยใน ซึ่งชุมชนที่ศึกษามีพื้นที่รวมประมาณ 6.64 ตารางกิโลเมตร ประกอบไปด้วย

¹⁰ ช้างถึงในราตรี โตพงษ์พัฒน์ , ตลาดน้ำ : วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง , กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร , 2543 , หน้า184-186 .

ตำบลกระดังงา ครอบคลุมพื้นที่ 10 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 4.36 ตารางกิโลเมตร
 ตำบลจอมปลวก ครอบคลุมพื้นที่ 3 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 0.76 ตารางกิโลเมตร
 ตำบลยายแพง ครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 1.52 ตารางกิโลเมตร
 โดยอาณาเขตติดต่อของชุมชน มีดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบางคนที และตำบลตาหลวง อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี
 ทิศใต้ ติดกับ ตำบลบางพรหม และ ตำบลบางกระบือ
 ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลดอนมะโนรา และ ตำบลบางกระบือ
 ทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำแม่กลอง

4.3.1.2 สภาพทางภูมิศาสตร์

1) ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นราบลุ่ม ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ลักษณะพื้นที่มีลำคลอง ลำกระโดง ไหลผ่านจำนวนหลายสาย มีคลองบางน้อยที่แยกมาจากแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านตลอดตั้งแต่ตำบลกระดังงา ตำบลยายแพง และตำบลจอมปลวก มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านตามแนวเหนือ-ใต้ ผ่านตำบลกระดังงามีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อม ต่อกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่และอยู่ในเขตน้ำจืด คือ พื้นที่ถัดจากน้ำกร่อยสภาพเป็นน้ำจืด สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคได้ จากสภาพภูมิประเทศเช่นนี้ทำให้เกิดความสะดวกในด้านการคมนาคมทางน้ำ และมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม

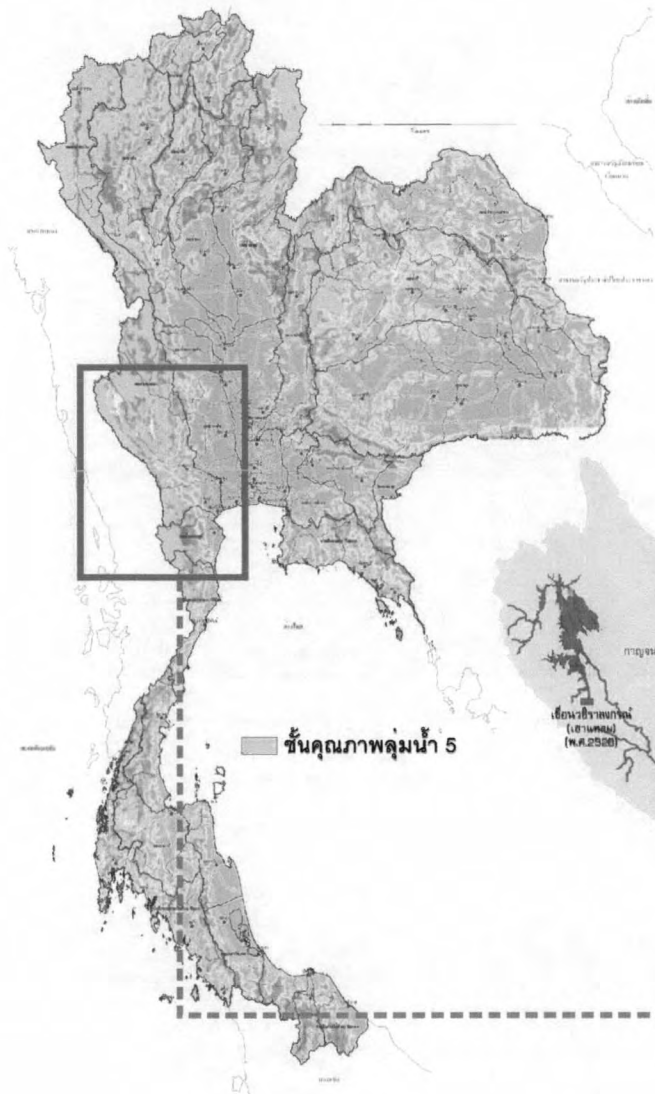
2) ลักษณะภูมิอากาศ

ด้วยเหตุที่จังหวัดสมุทรสงครามติดต่อกับอ่าวไทยจึงได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ ทำให้มีฝนตกในฤดูฝนมาพอสมควร ประกอบกับอยู่ใกล้ทะเลจึงมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ในฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัด และในฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจนเกินไป อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 28.1 องศาเซลเซียส และมีฤดูกาลต่างๆดังต่อไปนี้

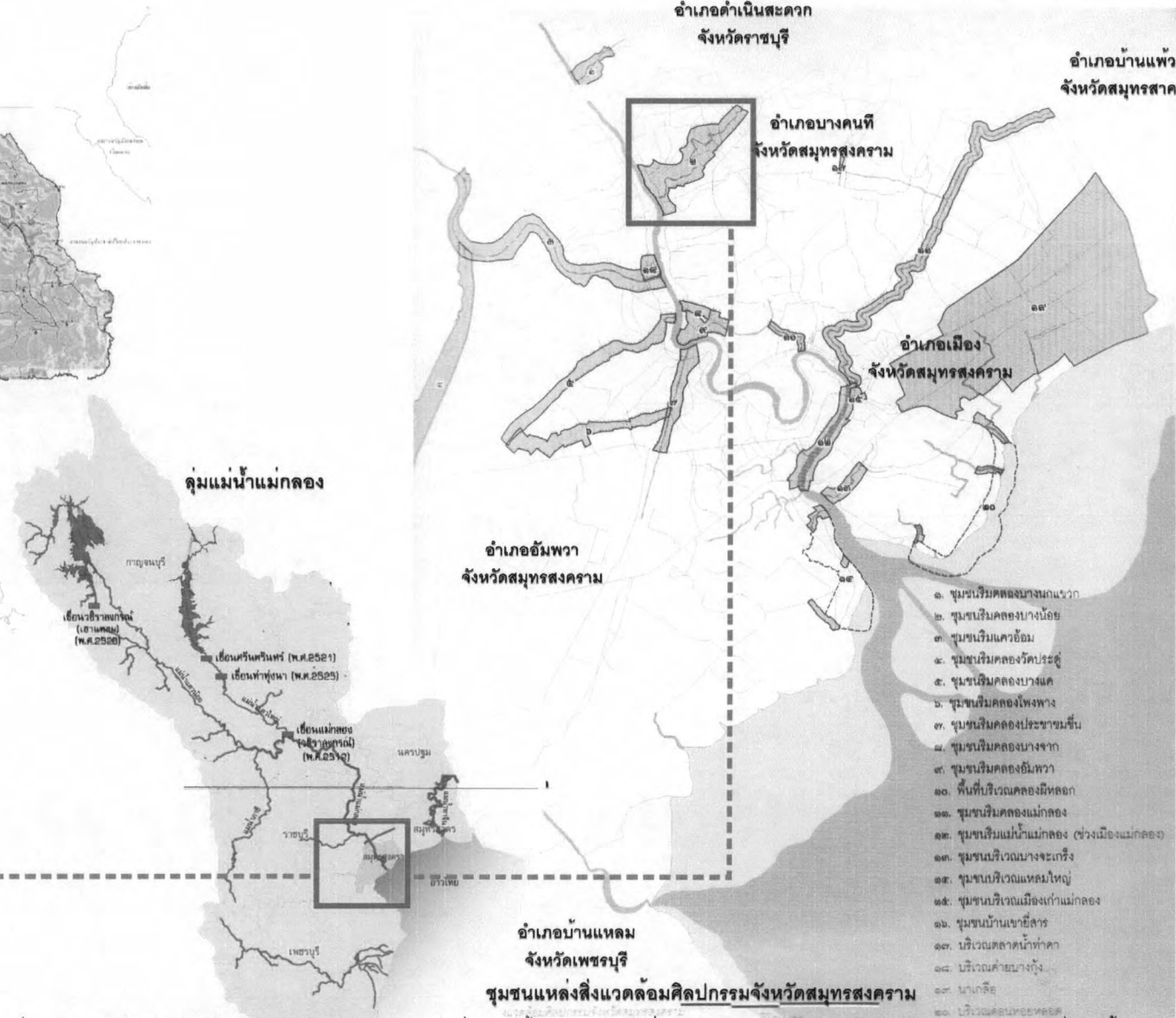
ฤดูฝน เริ่มต้นราวเดือนพฤษภาคม ไปจนถึงเดือนตุลาคม รวมประมาณ 6 เดือน เนื่องจากได้รับทั้งมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมจากทะเลจีนใต้ จึงทำให้ฝนตกต่อเนื่องกันเป็นเวลานานและตกชุกในเดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม ประมาณ 3 เดือน เนื่องจากอยู่ใกล้ทะเลจึงทำให้อากาศไม่หนาวจัดนัก และช่วงเวลาเพียงสั้น ๆ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ประมาณ 3 เดือน เนื่องจากอยู่ใกล้ทะเล ฤดูร้อนจึงไม่ร้อนจัดนัก

ที่มา : กรมทรัพยากรธรณี

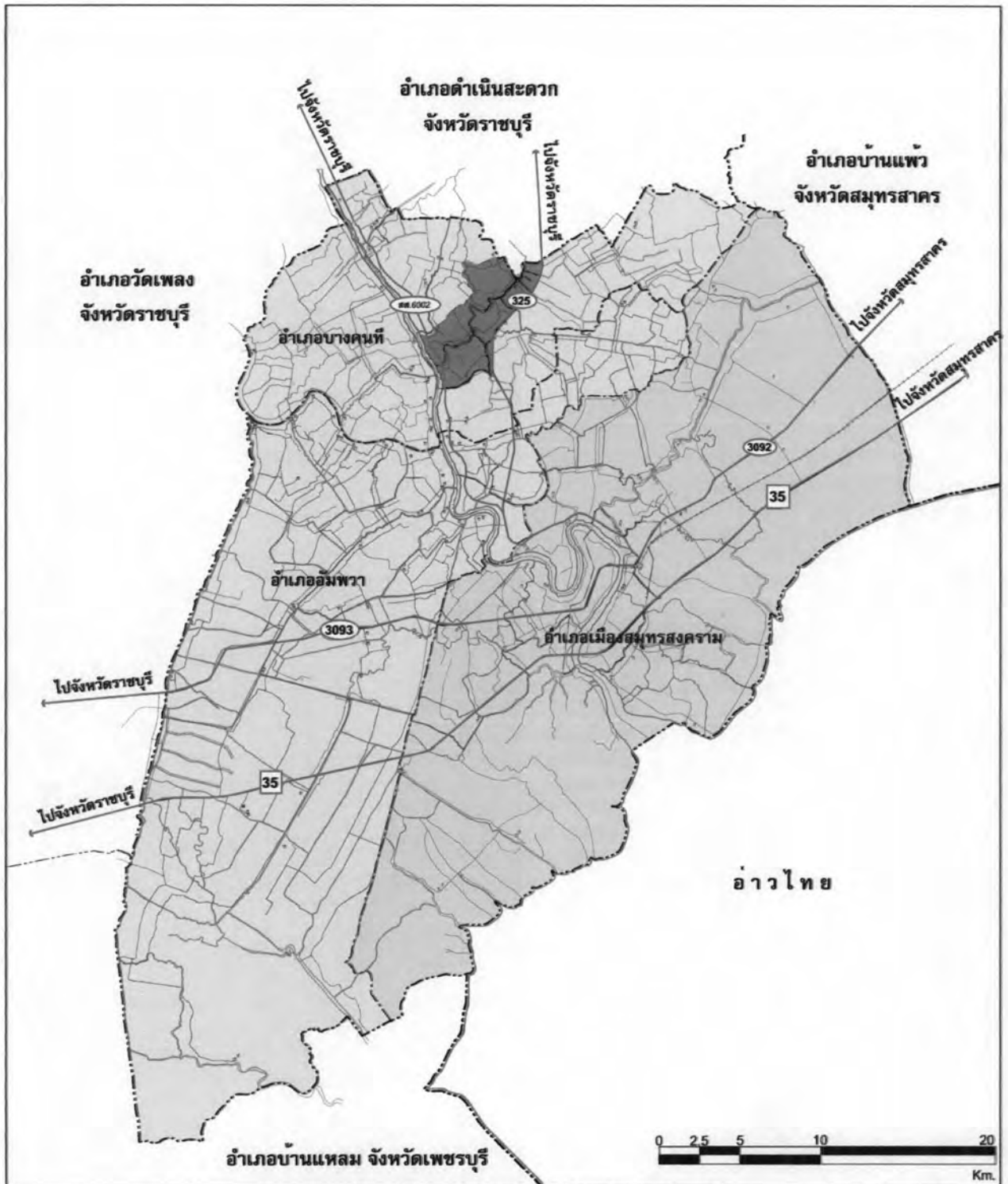

ที่มา : โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาชีวิตสาธารณะฯ แมกลอง...บ้านเรา

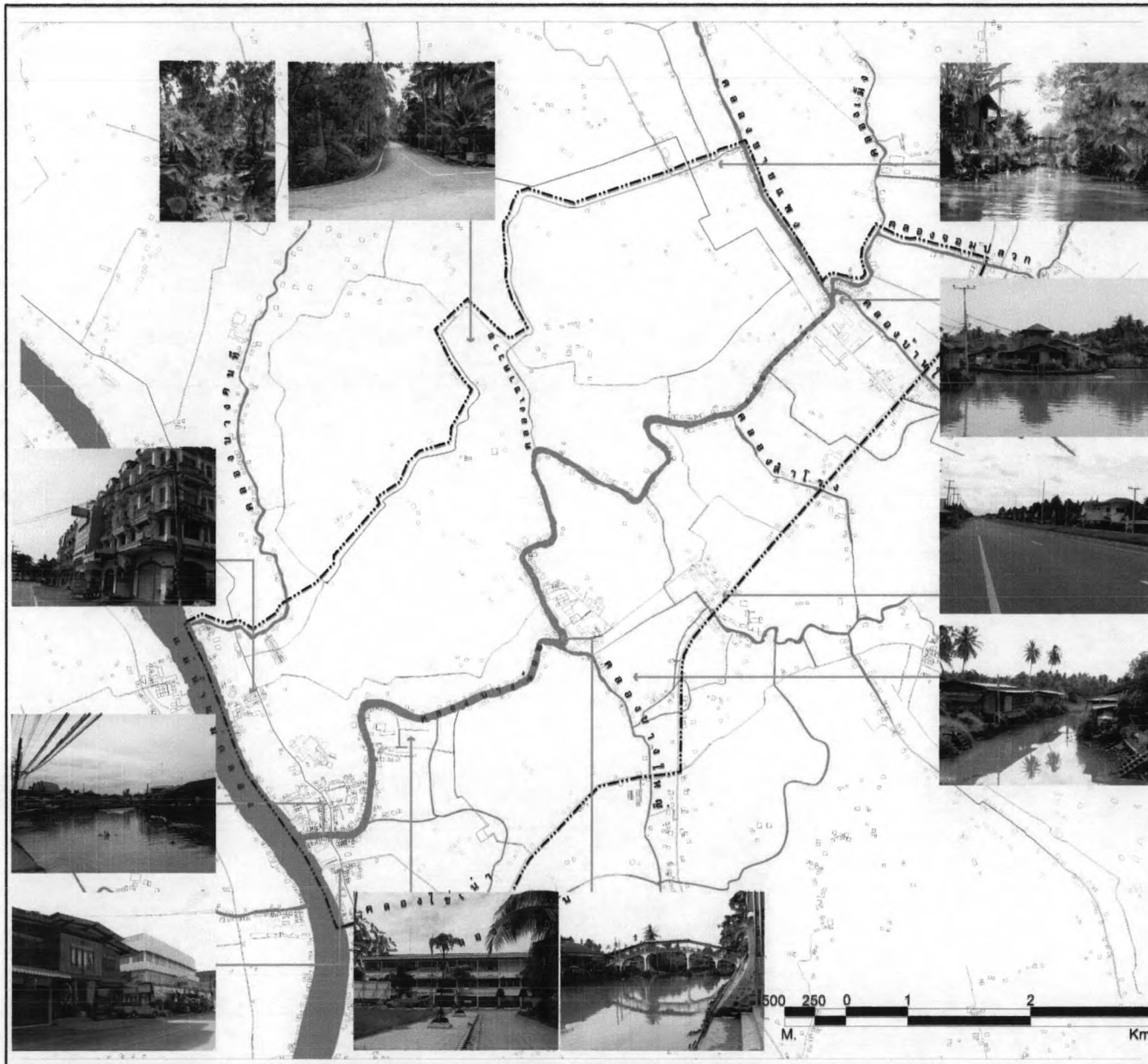
ที่มา : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

รูปที่ 4.3 แสดงตำแหน่งลุ่มน้ำแม่กลอง และชุมชนบริเวณใกล้เคียงชุมชนคลองบางน้อย

๑. ชุมชนริมคลองบางแก้ว
๒. ชุมชนริมคลองบางน้อย
๓. ชุมชนริมน้ำอ้อม
๔. ชุมชนริมคลองวัดประดู่
๕. ชุมชนริมคลองบางแค
๖. ชุมชนริมคลองโพรงพาง
๗. ชุมชนริมคลองประชามหิน
๘. ชุมชนริมคลองบางจาก
๙. ชุมชนริมคลองอินทรี
๑๐. พื้นที่บริเวณคลองมีหอคอก
๑๑. ชุมชนริมคลองแม่กลอง
๑๒. ชุมชนริมน้ำแม่กลอง (ช่วงเมืองแม่กลอง)
๑๓. ชุมชนบริเวณบางจะเกร็ง
๑๔. ชุมชนบริเวณแหลมใหญ่
๑๕. ชุมชนบริเวณเมืองท่าแม่กลอง
๑๖. ชุมชนบ้านเขายี่สาร
๑๗. บริเวณตลาดน้ำท่าคา
๑๘. บริเวณค่ายบางกุ้ง
๑๙. นาเกลือ
๒๐. บริเวณดอนมะขวิด

 <p>สาขาวิชาการวางแผนชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม		
	แผนที่ 4.1 แสดงอาณาเขตและการเข้าถึงพื้นที่ จังหวัดสมุทรสงคราม		
	ที่มา : กรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม		
	ผู้ศึกษา : นางสาวเพ็ญกานต์ วงศ์วานิชศิลป์		
สัญลักษณ์ ขอบเขตพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ถนนทางหลวง แม่น้ำ คลอง			 พื้นที่ศึกษาชุมชนคลองบางน้อย พื้นที่อำเภอบางคนที พื้นที่อำเภออัมพวา พื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม

แผนที่ 4.2 แสดงสภาพทั่วไปของชุมชนคลองบางน้อย

- สัญลักษณ์ :**
- ขอบเขตพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อย
 - ถนนทางหลวง
 - แม่น้ำ คลอง

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี พ.ศ.2550

ผู้ศึกษา : นางสาวเพ็ญกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์

 สาขาวิชาการวางแผนชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3.1.3 ระบบบริการขั้นพื้นฐาน

1) ระบบสาธารณูปโภค

1.1) เส้นทางคมนาคม และการเข้าถึงพื้นที่

(1) **ทางน้ำ** แต่เดิมการติดต่อคมนาคมของประชาชนจังหวัดสมุทรสงคราม อาศัยแม่น้ำแม่กลอง และท้องร่องสวนเป็นส่วนใหญ่ การคมนาคม ภายในจังหวัด ส่วนหนึ่งจึงใช้ทางเรือเป็นสำคัญ ซึ่งจะใช้เรือยนต์ เรือหางยาว เรือแจว สำหรับการติดต่อระหว่าง จังหวัดสมุทรสงครามกับจังหวัดอื่นๆโดยมีท่าเทียบเรือส่วนบุคคลและท่าเรือโดยสารหลายแห่ง

(2) **ทางบก** ปัจจุบันมีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่านตั้งแต่ในปีพ.ศ. 2512 ทำให้สามารถติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและกรุงเทพมหานครได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น อาทิ ทางรถยนต์โดยสาร รถประจำทาง ตามเส้นทางต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- เส้นทางหมายเลข สส. 6002 สายแม่กลอง – อัมพวา – บางนกแขวก ผ่านบริเวณบางน้อยนอก มีรถโดยสาร 2 สาย คือรถเมล์โดยสารและรถสองแถว จุดที่จอดรถโดยสารเป็นศาลาอยู่บริเวณสี่แยกตลาดสดบางน้อยหน้าวัดเกาะแก้ว

- ทางหลวงหมายเลข 325 จากอำเภอเมืองสมุทรสงคราม (แม่กลอง) เดินทางตามเส้นทาง แม่กลอง-ดำเนินฯ-บางแพ มีรถโดยสารคือรถประจำทางปรับอากาศสาย 996 เดินทางระหว่างสายกรุงเทพฯ – ดำเนินสะดวก และรถสาย 333 ให้บริการขนส่งมวลชนเดินทางระหว่าง สมุทรสงคราม – ราชบุรี จะผ่านบริเวณด้านข้างของชุมชนเรื่อยไปจนถึงบางน้อยใน ดังแสดงในรูปที่ 4.2

ถนนทางหลวงหมายเลข 325

ถนนสส.6002 แม่กลอง-บางนกแขวก

ถนนภายในชุมชน

แม่น้ำแม่กลองในบริเวณชุมชน

คลองบางน้อย

รูปที่ 4.4 แสดงเส้นทางการคมนาคมและการเข้าถึงพื้นที่

1.2) การไฟฟ้า

ชุมชนคลองบางน้อยมีไฟฟ้าใช้ทั่วครัวเรือน มีบริการไฟฟ้าสาธารณะกระจายอยู่บริเวณถนนในชุมชน การบริการไฟฟ้าในพื้นที่อยู่ในความรับผิดชอบของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

1.3) การประปา และระบบระบายน้ำ

ในพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อยมีบริการของประปา 1 แห่ง คือ การประปาเทศบาลตำบลกระดังงา เพื่อใช้ในการอุปโภค และบริโภค นอกเหนือพื้นที่เขตเทศบาลนั้นเป็นประปาหมู่บ้านจะใช้น้ำบาดาล และระบบประปาผิวดิน โดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นแหล่งน้ำดิบที่ใช้ในการผลิตน้ำประปาและแหล่งน้ำดิบสำรอง และมีถังเก็บน้ำฝนเพื่อสำรองน้ำไว้ใช้ สำหรับชุมชนคลองบางน้อยระบบระบายน้ำยังคงเป็นแบบการระบายน้ำตามธรรมชาติ ที่ระบายโดยตรงลงสู่แม่น้ำลำคลองได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง คลองบางน้อย และลำประโดงในชุมชน

1.4) การสื่อสาร

(1) โทรศัพท์ ในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลกระดังงามีชุมสายโทรศัพท์จำนวน 1 แห่ง มีโทรศัพท์สาธารณะบริการในชุมชน และนอกเหนือเขตพื้นที่เทศบาลจะได้รับการบริการจากชุมสายโทรศัพท์อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

(2) ไปรษณีย์โทรเลข ปทจ.อำเภอบางคนที รหัสไปรษณีย์ 75120 ในชุมชนคลองบางน้อยมีตู้ไปรษณีย์ขนาดเล็กไว้ให้บริการในตำบล โดยมีที่ทำการไปรษณีย์หลักอำเภอบางคนที อยู่บริเวณตรงข้ามโรงพยาบาลนภาลัย

1.5) การกำจัดขยะมูลฝอย

การจัดเก็บขยะในชุมชนจะใช้รถยนต์ในการจัดเก็บขยะ และกำจัดขยะโดยวิธีการฝังกลบที่ตำบลบางบ่อ โดยเทศบาลตำบลกระดังงามีรถยนต์ใช้จัดเก็บขยะ 1 คัน ส่วนพื้นที่อบต.บางคนที อบต.กระดังงา และอบต.จอมปลวก จัดจ้างบริษัทเอกชนในการจัดเก็บขยะ

1.6) แหล่งน้ำธรรมชาติ

ในพื้นที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ แม่น้ำแม่กลอง และคลองบางน้อยและมีคลองสาขาย่อยที่ใช้ในการสัญจร ระบายน้ำและการทำสวน เช่น คลองลำโรง คลองไข่น้ำ คลองบางใหญ่ คลองบ้านไต้ คลองเม็ง คลองยายแพง คลองตาปิ่น คลองเขาควาย คลองตาคลี คลองตาแดง คลองบางคนที เป็นต้น โดยเชื่อมโยงกันสะดวกในการอุปโภค การสัญจร และการเกษตรในพื้นที่

การบริการไฟฟ้าในพื้นที่

ระบบท่อประปาส่งน้ำในชุมชน

ระบบประปาในชุมชน

ตู้ไปรษณีย์ในชุมชน

ไปรษณีย์อำเภอบางคนที

รถจัดเก็บขยะ

รถดับเพลิง

ตู้โทรศัพท์ในชุมชน

รูปที่ 4.5 แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐาน ด้านสาธารณูปโภค

2) ระบบสาธารณูปการ

2.1) สถาบันการศึกษา

ชุมชนคลองบางน้อย มีสถาบันการศึกษาในชั้นประถมศึกษา 4 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลบางคนที โรงเรียนวัดปากง่าม (ผ่องสะอาดราษฎร์นุกูล) โรงเรียนบ้านยายแพง โรงเรียนวัดบางน้อย (แจ่มประชานุกูล) และโรงเรียนวัดบางน้อยเป็นโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วยเช่นกัน โดยสถานศึกษาตั้งอยู่ในตำบลกระดังงา ตำบลบางคนที และตำบลจอมปลวกตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของโรงเรียนแต่ละแห่ง ซึ่งมีประจำอยู่ทุกตำบล

2.2) สถาบันทางศาสนา

ภายในชุมชนคลองบางน้อยมีวัดทั้งหมด 6 แห่ง และมีวัดร้าง 2 แห่ง โบสถ์คริสต์ 1 แห่ง และศาลเจ้า 1 แห่ง โดยมีรายละเอียดดังนี้ ในตำบลกระดังงามีวัด 5 แห่ง ได้แก่ วัดเกาะแก้ว วัดเกาะใหญ่ วัดไทร วัดปากง่าม และวัดบางคนทีนอก และมีวัดร้างในชุมชน 1 แห่ง คือ วัดอินทร์ประเสริฐ ส่วนในตำบลจอมปลวกมีวัด 1 แห่งคือ วัดบางน้อย มีศาลเจ้า 1 แห่งคือศาลเจ้าโรงโชน และตำบลยายแพ่งไม่มีวัดตั้งอยู่ในพื้นที่ แต่มีโบสถ์คริสต์ 1 แห่ง คือ วัดคาทอลิก นักบุญกาเยตาโน ดังแสดงในรูปที่ 4.4

รูปที่ 4.6 แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐาน ด้านสาธารณูปการ (1)

2.3) ตลาด

ตลาดสดในชุมชนเป็นอาคารที่ตั้งอยู่บริเวณบางน้อยนอก ริมถนนสายแม่กลอง – อัมพวา – บางนกแขวก ตรงสี่แยกด้านข้างวัดเกาะแก้ว เชิงสะพานข้ามแม่น้ำแม่กลองที่รองรับคนในชุมชน ส่วนในช่วงเวลาเย็นของวันจันทร์ และวันศุกร์ (วันศุกร์จะเป็นนัดใหญ่) จะมีตลาดนัดติดนัดภายในวัดเกาะแก้ว บริเวณลานโล่งริมแม่น้ำแม่กลอง เป็นที่เลือกซื้อขาย

ข้าวของของใช้ อาหาร และของสดของแห้งต่างๆ มากมาย และในช่วงเวลาเย็นวันพุธจะมีตลาดนัด ในบริเวณลานหน้าห้างสมรไพบูลย์ นอกจากนี้ภายในชุมชนด้านในก็จะมีร้านค้าเล็กๆ ขายของแห้ง ของสดบ้างเล็กน้อย และก็ยังมีเรือพายเอาผักมาขายในตอนเช้า

2.4) การบริการด้านสาธารณสุข

ในบริเวณชุมชนบางน้อย มีโรงพยาบาล 1 แห่ง ขนาด 90 เตียง สังกัดในกระทรวงสาธารณสุข คือ โรงพยาบาลนภาลัย ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลกระดังงา มีสถานีนามัยประจำในแต่ละตำบล รวม 3 แห่ง และมีหน่วยสาธารณสุขย่อยของโรงพยาบาลนภาลัย ตั้งอยู่ในพื้นที่วัดปากง่าม 1 แห่ง ซึ่งคอยดูแลและให้บริการประชาชนทางด้านสาธารณสุข

2.5) สถานีตำรวจ

ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของคนในชุมชนนั้น จะมีสถานีตำรวจภูธรอำเภอบางคนที และหน่วยดูแลความปลอดภัยย่อยจากสถานีตำรวจอำเภอบางคนที คือ ที่ทำการตำรวจชุมชนประจำตำบลละ 1 แห่ง ดังแสดงในรูปที่ 4.5

ตลาดสดเทศบาล

ตลาดนัดวัดเกาะแก้ว

โรงพยาบาลนภาลัย

สถานีนามัย อบต. บางคนที

ที่ทำการตำรวจชุมชน

รูปที่ 4.7 แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐาน ด้านสาธารณสุข (2)

2.6) เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่นๆ

ในพื้นที่คลองบางน้อยประกอบด้วยหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ เทศบาลตำบลกระดังงา ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดไทร โดยปัจจุบันใช้อาคารเรียนเดิมของโรงเรียนวัดไทร เป็นที่ตั้งของเทศบาล ส่วนอบต.กระดังงาตั้งอยู่ในบริเวณใกล้วัดปากง่าม อบต.บางคนทีตั้งอยู่ในบริเวณวัดสันวิเศษศรีธาราราม และอบต.จอมปลวก ตั้งอยู่ในบริเวณวัดบางน้อย ซึ่งภายในพื้นที่นั้น

ยังมีที่ว่าการอำเภอบางคนที สำนักงานสาธารณสุขอำเภอบางคนที สำนักงานเกษตรอำเภอบางคนที ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน หอกระจายข่าว และมีกลุ่มมวลชนจัดตั้ง เช่น กลุ่มอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน กลุ่มพื้นถิ่น ภัยธรรมชาติ กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้น ¹¹ ดังแสดงในรูปที่ 4.6

เทศบาลตำบลกระดังงา

ที่ว่าการอำเภอบางคนที

สำนักงานสาธารณสุขอำเภอบางคนที

อบต. กระดังงา

อบต. บางคนที

อบต. จอมปลวก

ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี

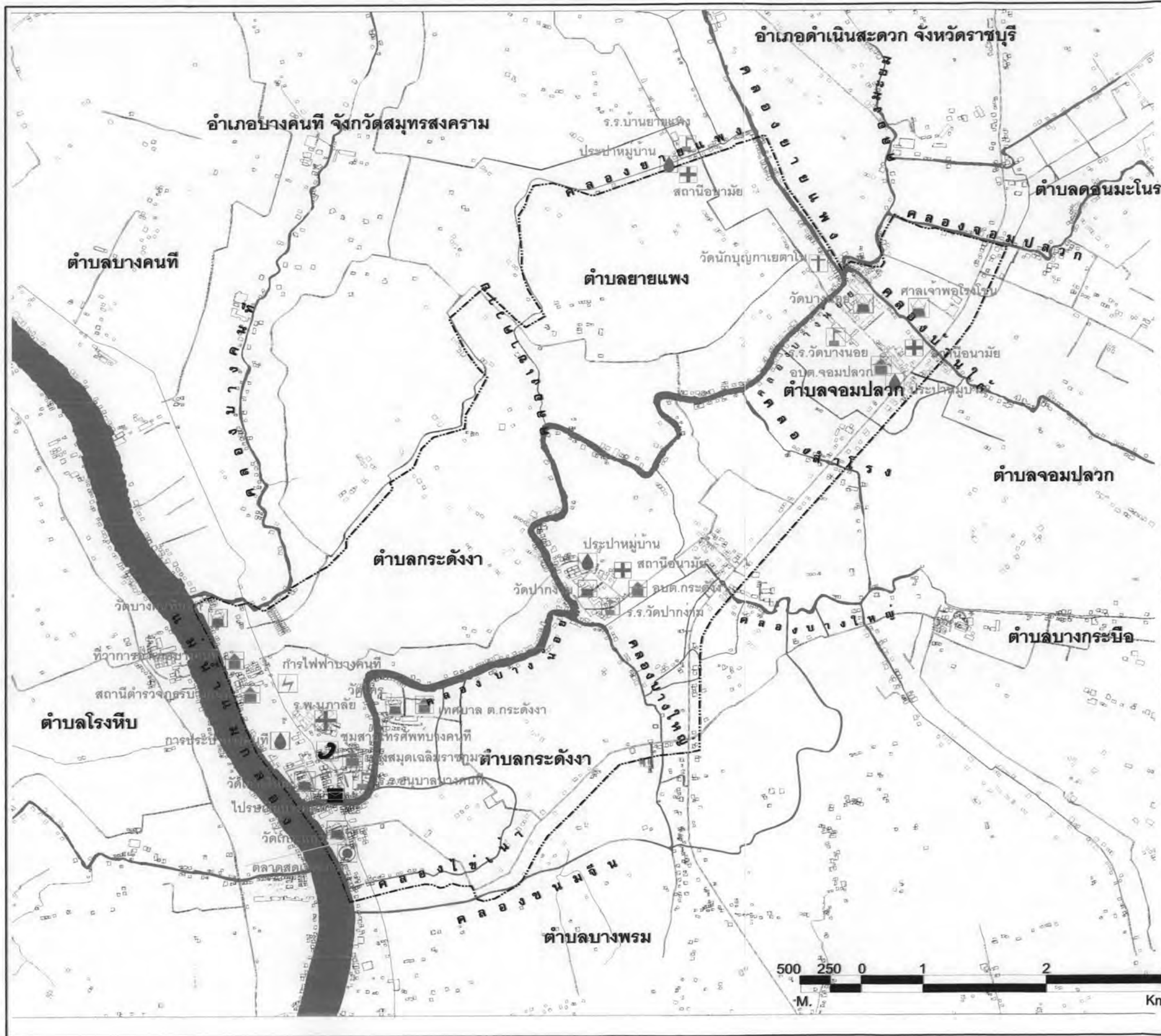
สำนักงานเกษตรอำเภอบางคนที

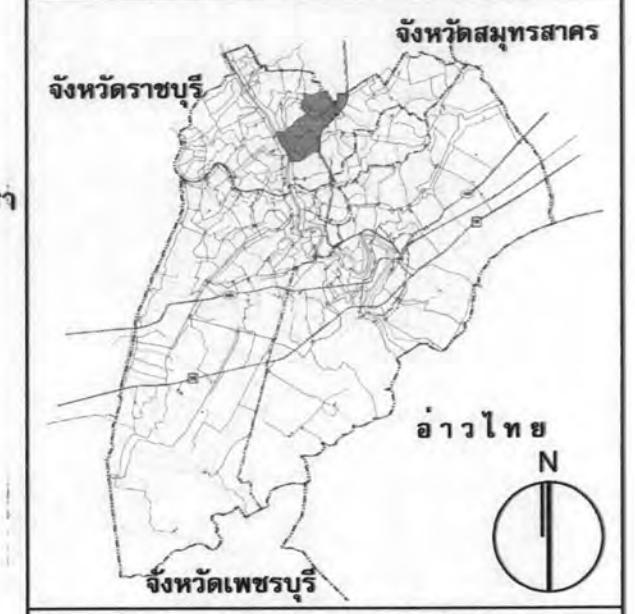
กลุ่มสมุนไพรมานสวนบางคนที

รูปที่ 4.8 แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐาน ด้านสาธารณสุข (3)

¹¹ ข้อมูลจากที่ว่าการอำเภอบางคนที , เทศบาลตำบลกระดังงา ,อบต.บางคนที, อบต.กระดังงา, อบต.จอมปลวก จังหวัดสมุทรสงคราม และจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการ วันที่ 28 สิงหาคม 2550 .

**แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู
ชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม**

แผนที่ 4.3 แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐานในชุมชน
คลองบางน้อย

- สัญลักษณ์ :**
- ขอบเขตพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อย
 - ถนนทางหลวง
 - แม่น้ำ คลอง
 - ประปาชุมชน
 - ไฟฟ้า
 - ไปรษณีย์
 - โทรศัพท์
 - สถานศึกษา
 - วัด, ศาลเจ้า
 - โบสถ์คริสต์
 - ตลาด
 - สถานบริการสาธารณสุข
 - เทศบาล, อบต.

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี พ.ศ.2550

ผู้ศึกษา : นางสาวเพ็ญกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์

**สาขาวิชาการวางแผนชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

4.3.1.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและการถือครองที่ดิน

1) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ชุมชนคลองบางน้อยมีการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในชุมชนที่สามารถแบ่งออกได้ 8 ประเภท ดังแสดงในรูปที่ 3.6 และมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

ชุมชนคลองบางน้อยเป็นประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่มีทั้งกระจุกตัวและกระจายตัวในพื้นที่ โดยเกาะตัวไปตามแนวริมคลองบางน้อย และกระจายตัวอยู่ตามริมคลองลำโรง คลองไช้เนา คลองบางใหญ่ คลองบ้านใต้ คลองเม็ง คลองยายแพง คลองตาปิ่น คลองเขาควาย คลองตาคลี คลองตาแดง คลองตากลาน คลองบางคนที และตามเส้นทางถนนที่ตัดเข้าสู่ในบริเวณพื้นที่ ซึ่งเกาะกลุ่มอยู่บริเวณวัดเกาะแก้ว วัดปากงาม และวัดบางน้อย โดยมีบางส่วนจะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของตน ลักษณะของอาคารในพื้นที่ชุมชนมีความสูง 1-2 ชั้นเป็นส่วนใหญ่ ประกอบด้วย เรือนแถวริมน้ำ โดยจะเกาะกลุ่มอยู่บริเวณศูนย์กลางชุมชนคือ วัด ส่วนเรือนไม้พื้นดิน และเรือนไทย จะอยู่บริเวณริมคลองที่เริ่มห่างจากตัวชุมชนและบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในสวน ส่วนตึกแถว บ้านไม้ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ อาคารใหม่ จะอยู่ในพื้นที่ที่มีการขยายตัวออกมาจากชุมชนเดิม หรือบางส่วนอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมที่เจ้าของสร้างขึ้นมาทดแทนอาคารเดิม

1.2) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

ลักษณะของประเภทพาณิชยกรรมในพื้นที่นั้น จะเป็นการประกอบอาชีพค้าขายและการอยู่อาศัยร่วมกัน โดยมากจะอยู่บริเวณชุมชน และตามถนนสายหลักทางแยก หรือหัวมุมถนนและริมคลอง ซึ่งเป็นร้านค้าขายของชำในแต่ละบ้าน สินค้าที่ขายจะเป็นประเภทที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันทั่วไป ร้านสะดวกซื้อ ธนาคาร เป็นต้น ลักษณะของอาคารประเภทนี้เป็นอาคารเรือนแถวริมน้ำที่อยู่ในชุมชนเดิมบริเวณวัด และตึกแถวอาคารพาณิชย์ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยรองรับพื้นที่ที่ขยายตัวออกมาจากบริเวณพื้นที่ชุมชนเดิม

1.3) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันราชการ

การใช้ประโยชน์ที่ดินเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล และวิสาหกิจ ประกอบด้วยศูนย์บริการและที่ทำการของรัฐต่างๆ เนื่องจากคลองบางน้อย มีลักษณะลำคลองที่มีความยาวไหลผ่านเขตการปกครองของหลายพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลกระดังงา อบต. กระดังงา อบต.บางคนที อบต.จอมปลวก และในบริเวณปากคลองบางน้อยปัจจุบันยังเป็นศูนย์กลางของอำเภอบางคนที มีที่ว่าการอำเภอ ที่ทำการไปรษณีย์ สถานีตำรวจภูธร โรงพยาบาล สถานีอนามัย และหน่วยงานราชการอื่นๆ อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินในประเภทนี้มีอยู่มากในบริเวณบางน้อยนอก และอยู่ตามศูนย์กลางชุมชนวัดปากงาม และวัดบาง

น้อย ลักษณะของอาคารสถานที่ราชการมีทั้งอาคารใหม่ และอาคารเก่าที่เคยเป็นโรงเรียนมาก่อนด้วย

1.4) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา

ศาสนสถานถือเป็นศูนย์กลางในแต่ละจุดของชุมชนคลองบางน้อย ซึ่งสามารถเป็นตัวแทนและใช้เรียกพื้นที่ในบริเวณละแวกนั้นได้ โดยวัด ศาลเจ้า โบสถ์คริสต์ ทั้งหมดตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง แบ่งออกเป็น 3 พื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่บริเวณปากคลองบางน้อย (บางน้อยนอก) คือ ตั้งแต่บริเวณวัดเกาะแก้วเรื่อยไปจนถึงวัดไทร ต่อมาคือบริเวณกลางคลองบางน้อย คือ พื้นที่บริเวณวัดปากง่าม และบริเวณที่อยู่ลึกสุดของคลองบางน้อย (บางน้อยใน) คือพื้นที่บริเวณวัดบางน้อย จนสุดเขตจังหวัดสมุทรสงคราม

1.5) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา

การใช้ที่ดินเกี่ยวกับการศึกษาประกอบด้วยห้องสมุด โรงเรียน สถานรับเลี้ยงเด็ก โดยโรงเรียนในชุมชนส่วนมากตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด ทั้งโรงเรียนวัดปากง่าม โรงเรียนวัดบางน้อย และมีโรงเรียนอนุบาลบางคนที่ โรงเรียนบ้านยายแพง ตั้งอยู่ในชุมชนแต่ละตำบล โดยมีระดับชั้นตั้งแต่อนุบาล – ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

1.6) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรม

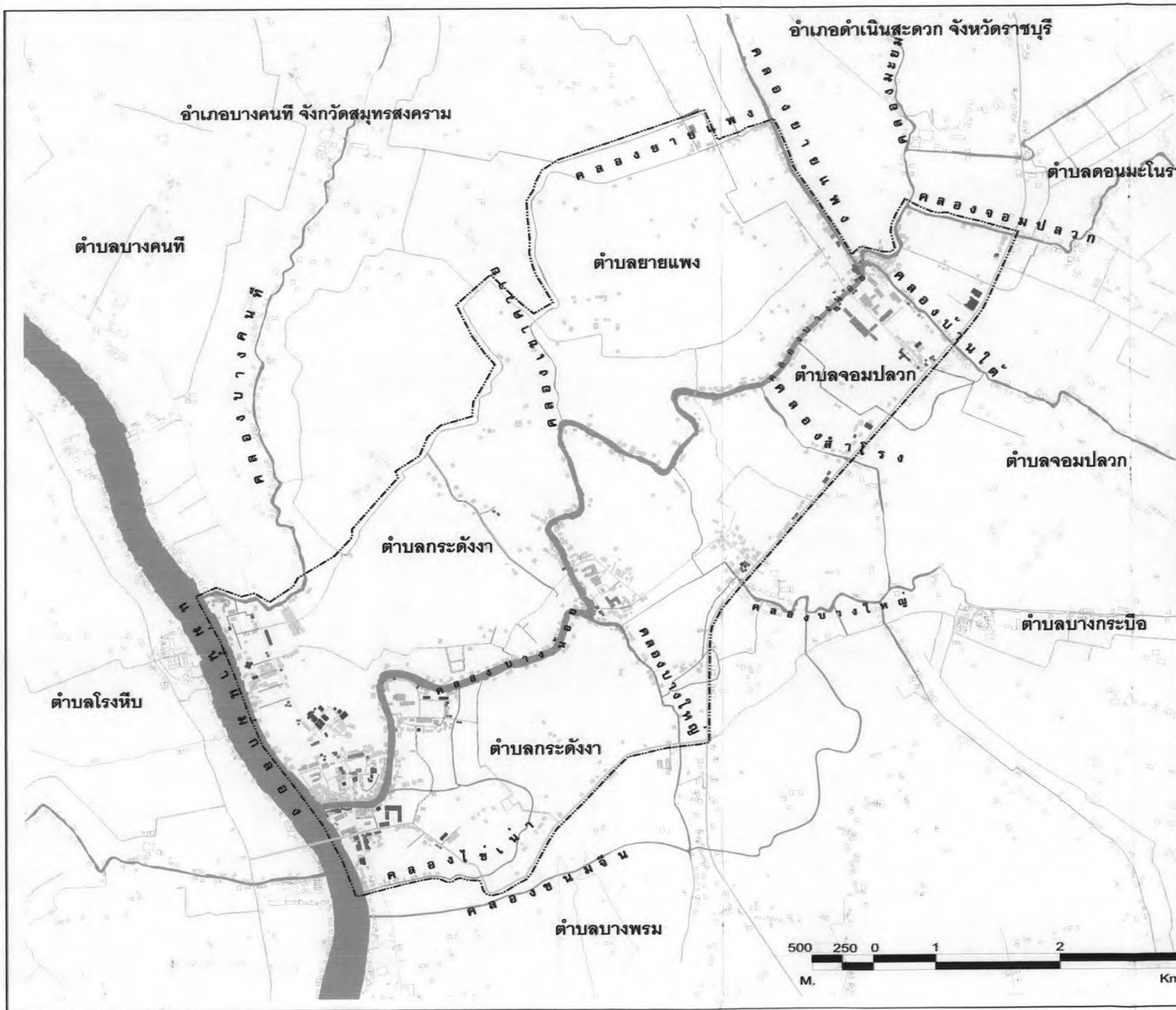
การใช้ที่ดินประเภทนี้เป็นการใช้พื้นที่มากที่สุดในชุมชน เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนนี้มีสภาพดินและน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก มีแม่น้ำลำคลองที่ไหลผ่านเข้าสู่พื้นที่ตลอด โดยพืชที่นิยมปลูกมาก และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน คือ มะพร้าว ส้มโอ ลิ้นจี่ กัลฉ่าย เป็นต้น

1.7) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทคลังสินค้า

ที่ดินประเภทคลังสินค้าให้รวมถึง คลังเก็บสินค้า โรงเก็บพัสดุ โกดัง หมายถึง การใช้ที่ดินก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ เพื่อจัดเก็บสิ่งของจำนวนมาก และรวมถึงการใช้พื้นที่เป็นลานโล่ง เพื่อจัดเก็บกล่องพัสดุขนาดใหญ่ ซึ่งในพื้นที่บริเวณหลังวัดเกาะแก้วมีคลังสินค้าสมรไพบูลย์ ขายส่งสินค้าให้กับคนในชุมชน และบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง

1.8) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ

อุตสาหกรรมเฉพาะกิจ หมายถึง อุตสาหกรรมที่ประกอบกิจกรรมเฉพาะอย่างของชุมชน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่นั้น หรืออุตสาหกรรมบริการที่จำเป็นต่อชุมชนเมืองและอุตสาหกรรมในครอบครัว ซึ่งอุตสาหกรรมในพื้นที่ชุมชนทั้งหมดเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก และขนาดย่อย ได้แก่ อู่ต่อเรือ อู่ซ่อมรถ โรงต่อหีบศพ โรงไม้แปรรูป โดยกระจายอยู่ตามถนนสายหลักต่างๆ ในชุมชน ส่วนโรงทำมะพร้าว โรงทำเตาตาล จะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมในชุมชน

แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสาคร
จังหวัดราชบุรี
จังหวัดเพชรบุรี
อ่าวไทย
N

แผนที่ 4.4 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารในชุมชนคลองบางน้อย

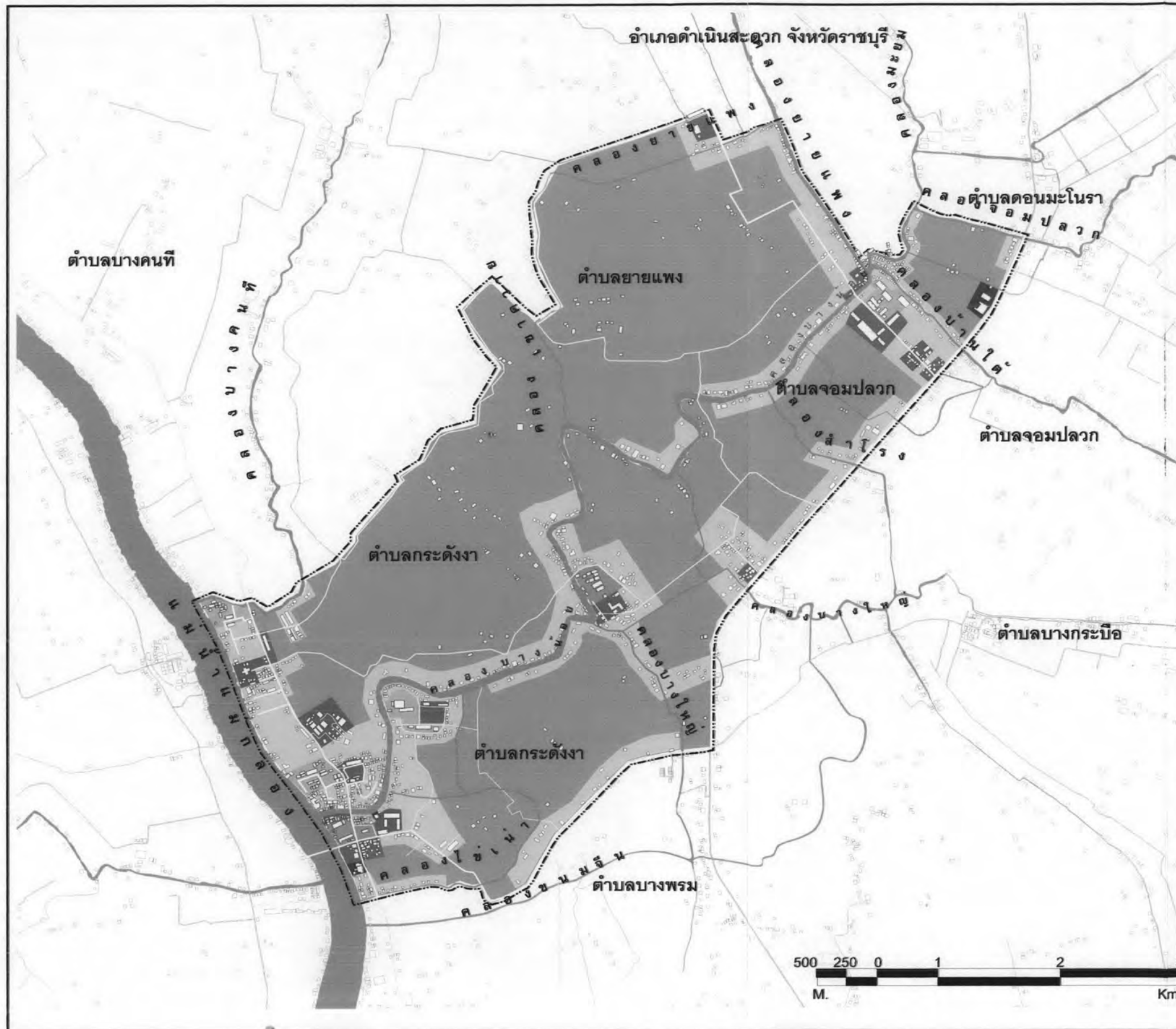
สัญลักษณ์ :

- ขอบเขตพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อย
- ถนนทางหลวง
- แม่น้ำ คลอง
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่พักอาศัย
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทพาณิชย์กรรม
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทสถานศึกษา
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทสถานที่ราชการ
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทศาสนสถาน
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ
- การใช้ประโยชน์อาคารประเภทคลังสินค้า

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี พ.ศ.2550

ผู้ศึกษา : นางสาวเพ็ญกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์

สาขาวิชาวางแผนชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู
ชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม**

จังหวัดสมุทรสงคราม
จังหวัดราชบุรี
จังหวัดเพชรบุรี
อ่าวไทย
N

**แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน
คลองบางน้อย**

สัญลักษณ์ :

- ขอบเขตพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อย
- ถนนทางหลวง
- แม่น้ำ คลอง

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัย
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถานศึกษา
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถานที่ราชการ
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทศาสนสถาน
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม

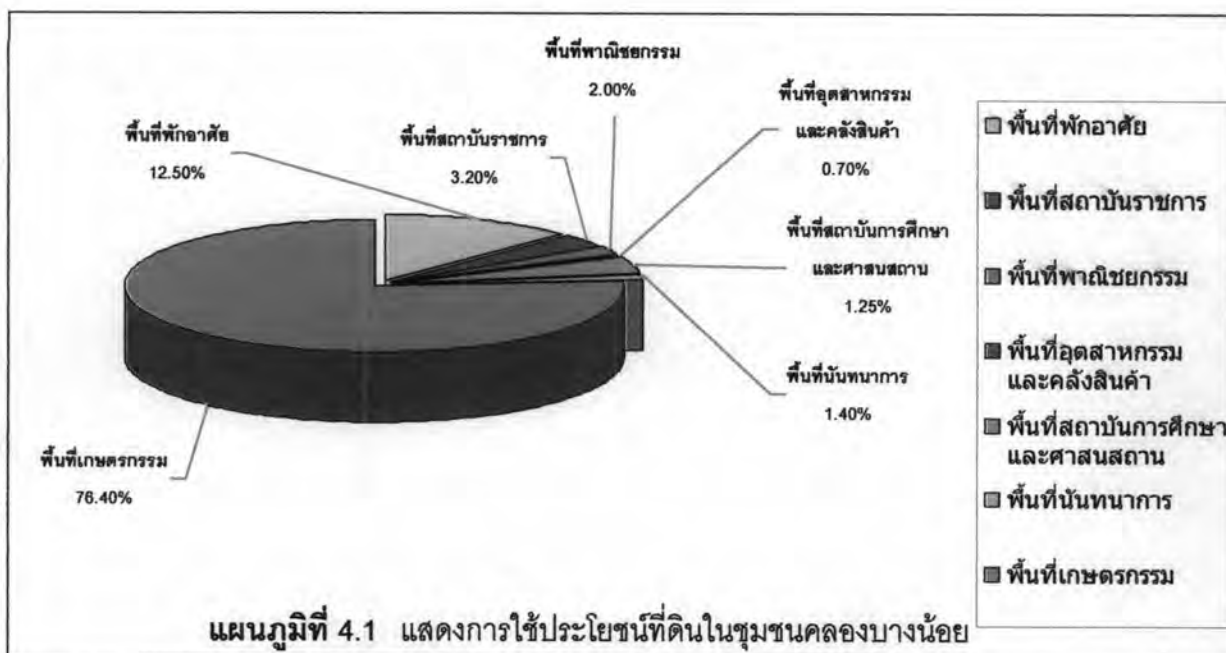
เฉพาะกิจ

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทคลังสินค้า
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรม

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามปี พ.ศ.2550

ผู้ศึกษา : นางสาวเพ็ชรกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์

สาขาวิชาการวางแผนชุมชน
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) การถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดินในพื้นที่ชุมชน สามารถจำแนกผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัด ศาสนสถาน ที่ครอบคลุมไปถึงบริเวณบ้าน โรงเรียน และเรือนแถวริมน้ำบริเวณใกล้เคียงวัดนั้นๆ ซึ่งเช่าที่วัดมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันและปลูกสร้างอาคารมานาน แต่มีประชากรบางส่วนไม่สามารถซื้อที่ดินได้เนื่องจากเป็นชาวต่างด้าว ส่วนค่าเช่าที่ดินทางวัดจะให้เช่าที่โดยมีค่าเช่าแตกต่างกันไปตามขนาดของที่ดิน เช่น บริเวณริมคลองบ้านเรือนแถว 1 ห้อง เสียค่าเช่าให้แก่ทางวัดประมาณตารางวาละ 12 บาท คิดเป็นรายปีที่ต้องเสียค่าเช่าที่ประมาณ 396 บาท ต่อ 1 ห้อง (โดยเมื่อสมัย 30 ที่ปีแล้ว เช่าตารางวาละ 2 บาท ห้องหนึ่งคิดเป็นรายปีที่ต้องเสียค่าเช่าที่ประมาณ 66 บาท ต่อ 1 ห้อง) กลุ่มที่สองเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินของทางราชการ ซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการในพื้นที่ (ซึ่งบางแห่งเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดด้วย) และกลุ่มสุดท้ายเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินของประชาชนในท้องถิ่น¹²

4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ภาพรวมของเศรษฐกิจหลักในชุมชน คือ ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำสวนผลไม้เป็นสวนยกทรงประเภทมะพร้าว ส้มโอ กล้วย มะม่วง ลิ้นจี่ และการทำสวนผัก รองลงมาคือ อาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ ทำหมาก ทำน้ำตาลมะพร้าว แปรรูปมะพร้าว เย็บกระทงใบตองแห้ง ชุบโลหะ อาชีพเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงหมูป่า เป็นต้น อาชีพค้าขาย ได้แก่ ขายของชำ สินค้าอุปโภคบริโภค สินค้าเบ็ดเตล็ด

¹² สัมภาษณ์ คุณเยี่ยมฮวด แซ่ลี้ม อายุ 78 ปี และ คุณลักษณะมี แซ่ลี้ม อายุ 73 ปี , 26 สิงหาคม 2550 .

ชายของตามตลาดนัด อาชีพรับจ้าง ได้แก่ รับจ้างทั่วไป รับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งในจังหวัดและจังหวัดข้างเคียง และอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ และอาชีพอิสระอื่นๆ ตามลำดับ

ลักษณะสภาพเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบันไม่มีการขยายตัว ซึ่งค่อนข้างคงที่ ไม่เฟื่องฟูเหมือนในอดีตที่ผ่านมา จะมีบ้างบางช่วงเวลาที่มิตลาดนัดวัดเกาะแก้วในวันจันทร์และวันศุกร์ และวันพุธที่บริเวณหน้าห้างสมรไพบลูย์ การทำเกษตรกรรมในพื้นที่เป็นอาชีพหลักในครัวเรือนของชุมชนคลองบางน้อย ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต เกิดเป็นความผูกพันและภูมิปัญญาของการดำรงชีวิตที่อยู่คู่กันมาช้านาน

นอกจากอาชีพต่างๆที่เป็นอาชีพหลักของประชากรในท้องถิ่นแล้ว ชาวชุมชนยังมีรายได้เลี้ยงชีพจากการจับปลา ตกกุ้ง ที่ยังคงพึ่งพิงแหล่งธรรมชาติอยู่ และยังมีอาชีพเสริมที่ช่วยสร้างรายได้อีกทางหนึ่งให้แก่ประชากรด้วย เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มพื้นถิ่น ทัศนกรรม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการต่อยอดจากผลิตผลของตนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างรายได้และเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตผลของท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง¹³

นำหามาผ่านและตากแห้ง

ทางมะพร้าวนำไปขายเป็นเชื้อเพลิง

โรงเตาตาล

น้ำตาลปี๊บบรรจุใส่ถุงขายปลีก

โรงทำมะพร้าว

หอมเจียวจากกลุ่มแม่บ้าน

รูปที่ 4.9 แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านเกษตรกรรม

¹³ เทศบาลตำบลกระดังงา , แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาย , (จัดสำเนา ,2550) ,หน้า 14.

องค์การบริหารส่วนตำบลจอมปลวก, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนายปีพ.ศ.2551-2555 ,(จัดสำเนา ,2550) ,หน้า 5.

องค์การบริหารส่วนตำบลบางคนที , แผนพัฒนายปีพ.ศ.2551-2553 ,(จัดสำเนา ,2550) ,หน้า 8.

องค์การบริหารส่วนตำบล กระดังงา , แผนยุทธศาสตร์และการพัฒนายปี พ.ศ.2551-2553 ,(จัดสำเนา ,2550) ,หน้า3.

คลังสินค้า ห้างสมรไพบูรณ์

โรงต่อหีบศพ

คู่ออมรถ

รูปที่ 4.10 แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรม

4.3.3 ลักษณะทางสังคม

ลักษณะทางสังคมประกอบด้วย ประชากรในพื้นที่ศึกษา ลักษณะทางสังคม ประเพณีวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ของคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.3.3.1 ลักษณะประชากร

อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงครามมีประชากรทั้งสิ้น 29,283 คน เป็นชาย 13,939 คนและหญิง 15,344 คน โดยประชากรในชุมชนคลองบางน้อยอยู่ในเขตการปกครองของ 4 หน่วยงาน คือ เทศบาลตำบลกระดังงา ประกอบด้วย หมู่ที่ 1,6,7 ในส่วนของอบต.บางคนที ประกอบด้วย หมู่ที่ 2,3,4,5 (ซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ของอบต.ยายแพ่ง ปัจจุบันอบต.ยายแพ่งรวมเขตการปกครองเข้ากับอบต.บางคนที) อบต.กระดังงา ประกอบด้วย หมู่ที่ 2,3,8,9,10,11,12 และอบต.จอมปลวก ประกอบด้วย หมู่ที่ 1,3,4 โดยมีจำนวนประชากรจำแนกตามเขตการปกครองรวมทั้งสิ้น 5,329 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,646 ครัวเรือน มีพื้นที่ 6.64 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 4,150 ไร่

ตารางที่ 4.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรในพื้นที่ พ.ศ. 2546-2550

(เฉพาะในเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนคลองบางน้อย)

เขตการปกครอง (เทศบาล/อบต.)	พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2550
-เทศบาลตำบลกระดังงา	253	239	237	233	231
-อบต.กระดังงา	1,952	1,935	1,787	1,919	1,923
-อบต.บางคนที	1,374	1,362	1,354	1,332	1,318
-อบต.จอมปลวก	1,896	1,876	1,859	1,853	1,857
รวม	5,475	5,412	5,237	5,337	5,329

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เทศบาลตำบลกระดังงา อบต.กระดังงา อบต.บางคนที อบต.จอมปลวกปีพ.ศ.2546-2550 และจากการคำนวณ

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน และขนาดพื้นที่ปีพ.ศ. 2550
(เฉพาะในเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนคลองบางน้อย)

เขตการปกครอง (เทศบาล/อบต.)	ประชากร (คน)	จำนวน ครัวเรือน (หลัง)	ขนาดพื้นที่		ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)
			พื้นที่ (ตร.กม.)	พื้นที่ (ไร่)	
เทศบาลตำบลกระดังงา	231	727	1.32	825	175
อบต. กระดังงา	1923	465	3.04	1,900	632
อบต.บางคนที	1318	268	1.52	950	867
อบต.จอมปลวก	1857	186	0.76	475	1857
รวม	5,329	1,646	6.64	4,150	-

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

เทศบาลตำบลกระดังงา อบต.กระดังงา อบต.บางคนที อบต.จอมปลวกปีพ.ศ.2550 และจากการคำนวณ

4.3.3.2 ลักษณะทางสังคมชุมชนคลองบางน้อย

ชุมชนคลองบางน้อยเป็นสังคมเกษตรกรรม โดยมีอาชีพทำสวนผลไม้ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และบางส่วนนับถือศาสนาคริสต์บริเวณตำบลยายแพง ชุมชนคลองบางน้อยประกอบไปด้วยประชากรชาวไทยที่มีที่ดินทำการเกษตร รองลงมาคือชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณริมถนนและริมคลอง เพื่อประกอบอาชีพค้าขาย และมีส่วนน้อยที่มีเชื้อสายมอญ ซึ่งทุกชีวิตในท้องถิ่นต่างมีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับสายน้ำ มีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตที่สั่งสมกันมาช้านาน วิถีชีวิตชุมชนมีลักษณะความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน สามารถแบ่งชุมชนได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ บริเวณวัดเกาะแก้ว-วัดไทร บริเวณวัดปากง่าม และบริเวณวัดบางน้อย โดยมีความสัมพันธ์เชิงสังคมเป็นชุมชนริมน้ำ ซึ่งให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชน มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวต่างเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตชุมชนทุกๆ ด้าน เช่น การทำมาหากิน ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

ลักษณะทางสังคมของชุมชนคลองบางน้อยมีความแตกต่างกันไป โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ชุมชนชาวสวน ชุมชนริมคลองบางน้อย และชุมชนใหม่

1) ชุมชนชาวสวน เป็นชุมชนชาวสวนดั้งเดิมที่ทำสวนสืบทอดต่อกันมา มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองโดยปลูกไม้ผล เช่นหมาก มะพร้าว ลิ้นจี่ มะม่วง ส้มโอ กัลฉุย และพืชผลต่างๆ เป็นต้น ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแบบกระจายตัว ได้แก่ บริเวณริมคลองบางน้อย ช่วงที่เริ่มห่างออกมาจากตัวชุมชน คลองย่อย เช่น คลองลำโรง คลองบางใหญ่ คลองบ้านใต้ คลองเม็ง คลองยายแพง คลองเขาควาย คลองบางคนที หรือลำประโดงย่อยๆ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้อยู่

รินน้ำ เพื่อที่จะสามารถใช้เป็นเส้นทางลำเลียงผลผลิตเพื่อลงเรือนำไปขายในช่วงที่มีน้ำตื้นต่างๆ หรือสัญจรเข้าออกพื้นที่และชักน้ำเข้าสู่ภายในสวนได้ เพราะการทำสวนต้องใช้น้ำมากและตลอด เวลา รวมถึงการระบายน้ำออกด้วยเช่นกัน วิถีชีวิตชาวสวนแต่เดิมมีการไปมาหาสู่กันช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน¹⁴ เช่น ขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยกันมุงหลังคาบ้าง มาลงแรงช่วยกันลอกเลนบ้างเพื่อจะได้ให้เสร็จโดยรวดเร็ว และจะได้ย้ายไปทำที่สวนอื่นที่เจ้าของนั้นได้มาช่วยไว้แล้ว ก่อนที่ช่วงหน้าน้ำจะมาถึง ซึ่งไม่ได้คิดค่าแรงใดๆ เพราะชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสั่งสมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากไปกว่าความมั่งคั่งทางสังคม และประเพณี วัฒนธรรม ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาว สวนที่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและบริบทของสังคมแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาว สวนทุกวันนี้จึงให้ความสำคัญกับเป้าหมายเชิงเศรษฐกิจในรูปของรายได้เป็นหลัก

2) ชุมชนริมคลองบางน้อย เป็นชุมชนค้าขายที่มีมาตั้งแต่ในอดีตเช่นกัน บรรพบุรุษเป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นี่ บ้างก็เริ่มจากการเป็นลูกจ้างรับจ้างทั่วไป จนมีกิจการเป็นของตนเอง หรือประกอบอาชีพค้าขายตามความถนัด โดยเลือกที่จะอยู่ในพื้นที่อันจำกัดแต่อยู่ในย่านของชุมชน ชานนอกเรือนที่เชื่อมต่อกันเป็นแนวทางเดินทอดยาวไปตามแนวลำคลองเป็นส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงคนในละแวกบ้านเข้าด้วยกัน โดยมีกิจกรรมร่วมกัน พบปะพูดคุยกัน อุดหนุนสินค้าของแต่ละบ้าน รวมทั้งเชื่อมโยงสังคมใหม่ที่สัญจรมาโดยทางน้ำจากต่างถิ่น “ สมัยนั้นตกเย็นจอดเรือผูกไว้ที่แท่งเต็มไปหมด มีเรือใหญ่จอดเป็นแถวๆ ทุกเช้าสารมาขายไม่ต่ำกว่าพันลูก ของจากนาทั้งหลายก็เอามาขาย แล้วก็ทุกของที่เป็นมะพร้าว น้ำตาลปื๊บทุกเต็มลากลับไป สมัยก่อนเขาไว้ใจกันเขาข้าวสารมาให้ขายก่อน มาจากจังหวัดพิจิตรแล้วค่อยมาเอาเงินที่หลังก็มี เขาเชื่อใจกัน ของที่ขายดีก็จะเป็นพวกข้าวสารแบ่งขาย ของกิน น้ำมันยางตวงขายต้องเอามาใส่เอง น้ำมันหมูซื้อมาเป็นปื๊บตักแบ่งขาย น้ำตาลตวงขายเป็นกิโล น้ำตาลปื๊บก็แคะขายเป็นกิโล สมัยก่อนไม่กี่บาท กิโลละ 5 บาท ตั้งแต่มีทางรถยนต์ก็ค่อยๆ หายไป รถเข้าไปถึงข้างในแล้วใครจะพายเรือออกมาซื้อ ชาวที่เคยมาก็หายไป คนไกลๆก็ไม่มาเหลือแต่คนแถวนี้ที่มาซื้อ ”¹⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันทางสังคม ที่ไม่ใช่แค่การซื้อมาแล้วขายไปเหมือนในปัจจุบัน แต่เป็นบรรยากาศริมคลองที่แสดงถึงกิจกรรมที่เคลื่อนไหวและมีความผูกพันกัน ซึ่งปัจจุบันนี้เหลือน้อยลงทุกขณะ

3) ชุมชนใหม่ เป็นชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวขึ้นมาจากชุมชนเดิม ขยับขยายย้ายมาจากในริมคลองบ้าง มาจากต่างถิ่นบ้าง ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นแบบอาคารพาณิชย์เกาะตัวไปตามถนนสายหลัก ถนนสายอัมพวา-บางนกแขวก มีเส้นทางคมนาคมที่ตัดผ่าน

¹⁴ สมใจ นิ่มเล็ก , สถาบันวัฒนธรรมพื้นถิ่น “เรือนชาวสวน” , กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545., หน้า 37.

¹⁵ สัมภาษณ์ คุณเชียมฮวด แซ่ลิ้ม อายุ 78 ปี , 26 สิงหาคม 2550 .

มีความสะดวกต่อการเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ เช่น ถนนทางหลวงไปอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ไปบริเวณตำบลท่าคา และสะพานข้ามแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันออก ที่นำการพัฒนาไปสู่ในพื้นที่ สังคมในลักษณะนี้มีกิจกรรมหลักคือพาณิชย์กรรมและการบริการ เช่น คู่ออมรดก ร้านค้าสะดวกซื้อ ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ร้านเสริมสวย ร้านซักอบรีด จำหน่ายและซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ธนาคาร เป็นต้น ลักษณะทางสังคมของชุมชนนี้ยังคงเชื่อมโยงกับชุมชนเดิมที่อาศัยอยู่ริมคลอง ซึ่งยังรู้จักกัน ไปมาหาสู่กันบ้าง แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นอยู่ในระดับหมู่เครือญาติของตนเท่านั้น

ผู้สูงอายุยังนิยมการนวดยา ชุมชนยังใช้น้ำจากคลองเป็นหลัก ในการดำเนินชีวิตประจำวัน สถานที่ใช้ในการจับปลา

ตลาดนัดบริเวณบางน้อยใน

ร้านค้าริมคลองบางน้อย

ทำขนมในเทศกาลวันสารทจีน

ทำใบตองห่อขนม และส่งขาย

เดินเฉลิมพระเกียรติวันแม่แห่งชาติ

เรือค้าขายในคลองบางน้อย

รูปที่ 4.11 แสดงลักษณะทางสังคมของชุมชนคลองบางน้อย

ประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้น ชุมชนได้สร้างองค์ความรู้สร้าง ภูมิปัญญา และความเชื่อที่เป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตของชุมชนดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้วยความที่ชาวสวนคุ้นเคยกับธรรมชาติเป็นอย่างดี นอกจาก มะพร้าวซึ่งเก็บขายเป็นผลผลิตหลักแล้ว ชาวสวนยังมองเห็นผลผลิตส่วนอื่นๆ จากต้นมะพร้าว ที่ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก ก่อให้เกิดอาชีพเสริมได้อีกทางหนึ่งคือ การทำน้ำตาลมะพร้าว การ ทำน้ำตาลนั้นชาวสวนต้องมีภูมิปัญญาที่ว่า น้ำตาลสดที่จะเก็บนั้นจะออกเวลาไหน ออกมาก ออก น้อยตอนไหน ต้องป็นขึ้นไปเก็บลงมาอย่างไร มีวิธีปาดวงตาลอย่างไร และหลังจากได้น้ำตาลสด แล้ว อีกเพียง 2-3 ชั่วโมงน้ำตาลก็จะบูดและเปรี้ยว ภูมิปัญญาในเรื่องของ “การเคี้ยวน้ำตาล มะพร้าว” จึงเกิดขึ้น เพื่อที่จะเก็บรักษาน้ำตาลให้สามารถใช้ได้นานขึ้น ในรูปแบบของน้ำตาลป๊อบ ส่วนป๊อบธรรมชาติก็ได้จากเลน เลนคือตะกอนที่น้ำพัดพามาตกลงในร่องสวน ผสมเศษหญ้าที่ ชาวสวนตายหญ้าทิ้งบนหลังร่องแล้วทิ้งไปในท้องร่อง พร้อมกับเหยียบให้จมลงฝังอยู่ในเลนเป็นป๊อบ ธรรมชาติชั้นดี ชาวสวนเพียงขุดตะกอนเลนพวกนี้ขึ้นมาบนคันสวน ที่เรียกกันว่า “ลอกเลน” ก็จะได้ ทั้งป๊อบ และเป็นการเตรียมท้องร่องให้น้ำไหลผ่านได้สะดวกในหน้าน้ำพร้อมกันไปด้วย ด้วย ธรรมชาติของการทำสวน มีความจำเป็นต้องใช้น้ำมากตลอดเวลา ดังนั้นจึงต้องดัดแปลงระบบ นิเวศให้เหมาะแก่การทำสวน โดยขุดร่องน้ำเพื่อชักน้ำเข้าไปในสวน ซึ่งในขณะเดียวกันร่องน้ำก็เป็น แหล่งที่อยู่อาศัยให้สัตว์น้ำจำพวกกุ้ง ปลาได้เจริญเติบโตพร้อมกันไปด้วย เมื่อถึงเวลาน้ำลด ชาวสวนก็จะทำการ “มั่วกุ้ง” โดยการมั่วกุ้งเป็นภูมิปัญญาที่ชาญฉลาดที่รู้และเข้าใจธรรมชาติของ สัตว์น้ำ เมื่อถึงเวลาน้ำลดลงเต็มที่แล้ว ก็จะทำน้ำให้ขุ่น โดยการพายเรือหรือพายเล่นที่อยู่กันท้องร่อง ให้ฟุ้งกระจาย น้ำที่ขุ่นนี้จะทำให้สัตว์เกิดอาการเมาน้ำ แล้วก็จะพากันลอยหัวขึ้นมาหายใจบนผิวน้ำ ทำให้ง่ายต่อการจับ นอกจากนี้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นยังได้ถือเอาของที่มีอยู่ในรอบๆ ตัว มาปรับ ประยุกต์ใช้ที่มีอยู่ในการละเล่น และงานเทศกาลประจำปีต่างๆ การละเล่นของชุมชนนั้น “ตอนยาย เด็กๆ มีการละเล่น “สะบ้า” แบ่งเป็นสองฝ่าย มันเป็นไม้กลมๆ มีแกน แล้วยิงให้ถูกแกนก็จะชนะ แต่ สมัยนั้นคนแถวนี้เรียกกันว่า”กะบ้า” แล้วพอถึงช่วงเทศกาลสงกรานต์ก็รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ มีงาน แข่งขันกันเขาจะเอากระทะเคี้ยวน้ำตาลมาพายแข่งกันในคลอง แข่งกันป็นเสาน้ำมันที่ในวัดก็มี”¹⁶ สมัยก่อนก็จะมีการเล่นในช่วงงานเทศกาลแข่งเรือก็มี “หัวโบ้ท้ายบอด” แถวปากคลองวัดเกาะ แก้ว คือ คนที่อยู่หน้าจะเป็นโบ้ห้ามบอก คนท้ายก็จะปิดตาพายเรือมองไม่เห็น ส่วนช่วงเทศกาล งานลอยกระทงที่วัดก็จะมีการแข่งเรือชิงถ้วยรางวัลด้วยดีมาประมาณคืบหนึ่งแล้วปัก ฐูปชุน้ำมันแล้วมันจะสว่าง ส่วนปักเทียนก็จะทำเป็นโคมลอยเป็นสายบางแห่งก็ใช้กาบมะพร้าว

¹⁶ สัมภาษณ์ คุณเชี้ยจัม แซ่ปึง อายุ 79 ปี , 25 สิงหาคม 2550 .

บ้าง แต่ที่นี่จะใช้กาบกล้วยมากกว่าเพราะต้นกล้วยเยอะ ลอยกันไปเป็นแถวๆ จนในแม่น้ำสีแดงไปหมด ส่วนนกจิ๋วตรประจำวันก็จะตักบาตรตอนเช้า มีพระทั้งพายเรือมาและเดินมาบิณฑบาต ที่พายเรือมากจะมีองค์เดียวข้ามแม่น้ำมาจากวัดกลางเหนือ ส่วนแถววัดไทรก็จะพายเข้าไปแถวบางน้อยใน พระที่เดินมาก็จะมาจากวัดไทรและวัดเกาะแก้ว แล้วพอช่วงเช้าพระภิกษุก็จะไปทำบุญกันที่วัด¹⁷

2) พิธีกรรมและความเชื่อ

เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด หรือระบบคุณค่าในวัฒนธรรมชาวสวน ที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของชุมชน และดำเนินชีวิตสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งมีฤดูกาลเป็นกรอบเวลาที่จำกัด ดังจะเห็นจากระบบความคิดในเรื่องเวลาและการวัดเวลาของชาวบ้านสมัยก่อน มักสะท้อนว่าได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และภูมิศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การแบ่งเวลาเป็นฤดูกาลต่างๆ เช่น หน้าร้อนมีการละเล่นตอนหลังเกี่ยวข้าว ช่วงเดือน 4 (มีนาคม) ช่วงดำข้าวก็จะร้องเพลงกันไปด้วย เรียกกันว่าเล่นเข้าแม่ศรี(ฝ่ายหญิงร้อง) เข้าลิงลม(ฝ่ายชายร้อง) ซึ่งการร้องรำนั้นเนื้อหาของเพลงจะเกี่ยวกับคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา ส่วนฤดูฝน ชาวสวนมักเรียกช่วงฤดูฝนว่า "หน้าน้ำ" เป็นช่วงที่น้ำหลาก อยู่ในช่วงเข้าพรรษาได้หยุดพักจากการทำสวน มีการแข่งเรือพายกันในคลอง เข้าวัดไปทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรมทอดกฐินหรือออกผนวช ซึ่งการนับเวลาดังกล่าวเป็นการนับเวลาทางจักรคติที่ถือเอาข้างขึ้นข้างแรมเป็นเกณฑ์ โดยจะเห็นได้จากการติดนัดในการค้าขายที่ตลาดน้ำในสมัยก่อน ชาวบ้านก็ถือเอาการกำหนดข้างขึ้นข้างแรมเป็นสำคัญ และได้ส่งสมกันมาเป็นประเพณี และวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่สืบทอดกันมา¹⁸ ส่วนความเชื่อและพิธีกรรมของชาวจีน เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในวันตรุษจีน วันสารทจีน ชาวริมคลองส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษเป็นชาวจีน ก่อนวันงานแต่ละบ้านก็จะเริ่มทำความสะอาดบ้าน เปลี่ยนของไหว้เจ้าที่ ทำขนมเทียน ขนมเซ่งเพื่อนำมาไหว้ แล้วบางส่วนก็สามารถนำไปขายในตลาดได้เพื่อเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว หรือนำไปแจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง " ในวันนั้นญาติพี่น้องจะกลับมาจากต่างถิ่นพบปะกัน เพื่อจะทำพิธีไหว้โดยจะไหว้ตั้งแต่ช่วงเช้าจะไหว้เทพเจ้านอกบ้าน แล้วตามด้วยไหว้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว และเจ้าที่เจ้าทางที่ดูแลบ้านโดยไหว้ในบ้านให้เสร็จก่อนเวลาเที่ยง และนำบางส่วนไปถวายวัด ตกบ่ายก็จะไหว้ผีที่ไม่มีญาติข้างนอกบ้านถือเป็นอันเสร็จพิธี เครื่องเซ่นไหว้ก็ตามแต่กำลังของแต่ละบ้าน ในพิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้แฝงไปด้วยคติที่สอนลูกหลานให้มีความกตัญญู รู้จักบุญคุณคน และเชื่อว่าจะปิด

¹⁷ สัมภาษณ์ คุณนวลสง่า อายุ 80 ปี และคุณครูจินตนา จิรินทร์ อายุ 56 ปี , 25 สิงหาคม 2550 .

¹⁸ สัมภาษณ์ อติตกำนัน คุณสำเนา ธรรมสุจริต อายุ 86 ปี , 23 กันยายน 2550.

เป้าสิ่งที่ไม่ดีออกไปให้พบแต่ความสุขความเจริญในชีวิตและการค้าขาย ซึ่งเป็นหลักยึดถือในการดำรงชีวิตของชาวจีน “¹⁹

พิธีกรรมงานศพในศาสนาพุทธ

พิธีกรรมงานศพในศาสนาคริสต์
โดยไปที่วัดคริสต์บางนกแขวก

พิธีกรรมงานศพของชาวจีนโดยไปฝัง
ที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี

พิธีกรรมงานแห่เทียนเข้าพรรษา พังเทศน์ พังธรรม

พิธีกรรมไหว้เจ้าชาวจีน

พิธีกรรมการทำขวัญภาคในงานบวช และแห่นาค

รดน้ำดำหัววันสงกรานต์

ที่มา: ภาพเก่าโดย คุณเชี้ยะจิม แซ่ปึง , คุณสำเนา ธรรมสุจริต , คุณตี๋ ผู้ดูแลวัดคริสต์นิกายคาทอลิก และอบต.จอมปลวก

รูปที่ 4.12 แสดงประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนคลองบางน้อย

4.3.3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่

การศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของประชากร มีผลต่อระบบกิจกรรมและพื้นที่ชุมชน เพื่อนำไปกำหนดเป็นแนวทางจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่นั้น ต้องทราบถึงลักษณะของกลุ่มประชากรในชุมชน ช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมกับองค์ประกอบในรูปแบบ

¹⁹ สัมภาษณ์ คุณสมาน อายุ 69 ปี , 28 สิงหาคม 2550 .

ของกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนคลองบางน้อย ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่าง โดยข้อมูลดังกล่าวจะได้มาจากการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์แบบเชิงลึกในแต่ละกลุ่มวัยต่างๆ ดังนี้

1) กลุ่มวัยเด็ก

ในกลุ่มวัยเด็กนี้ได้แก่ กลุ่มเด็กนักเรียน นักศึกษา อายุน้อยกว่า 20 ปี มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนเป็นหลักสำคัญ และมีกิจกรรมทั่วไปเด็กเล็กก็จะอยู่ในบริเวณรอบบ้าน ส่วนเด็กที่โตขึ้นมาหน่อยก็จะเริ่มไปในละแวกชุมชน หรือพื้นที่ที่ห่างออกไป โดยช่วงเวลาของกลุ่มวัยนี้ นอกจากในโรงเรียนแล้ว คือ ช่วงหลังเลิกเรียน หรือวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ดังนี้

รูปที่ 4.13 แสดงลักษณะกิจกรรมในกลุ่มวัยเด็ก

ตารางที่ 4.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ในกลุ่มวัยเด็ก

กิจกรรม	ช่วงเวลา	การใช้พื้นที่ภายในชุมชน
กิจกรรมหลัก	วันจันทร์ – วันศุกร์	จะมีการใช้พื้นที่ภายในบริเวณสถานศึกษา ในช่วงเช้าถึงช่วงเย็น ซึ่งจะทำกิจกรรมอยู่ภายในสถานศึกษาหรือวัดเท่านั้น
กิจกรรมนันทนาการ	หลังเลิกเรียน และช่วงวันเสาร์-อาทิตย์	กิจกรรมทั่วไปโดยมากเป็นการเล่นสนุกเสียส่วนใหญ่ กิจกรรมนันทนาการ ได้แก่ ปั่นจักรยาน วิ่งเล่น และเล่นเกมต่างๆ พื้นที่ที่ใช้ในกิจกรรมก็จะเป็นประเภทลานโล่ง บริเวณลานวัด สนามหญ้า สนามเด็กเล่นของโรงเรียน หรือลานหน้าบ้าน รวมทั้งทำน้ำ สะพาน คลองบางน้อย และคลองสาขาต่างๆ ที่อยู่บริเวณละแวกบ้านของตน หรือบ้างต้องตามพ่อแม่ไปเข้าสวน เพื่อช่วยเหลืองานต่างๆ
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา	วันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญต่างๆ	ในวันสำคัญทางศาสนาของแต่ละวัด แต่ละชุมชนก็จะไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวัดที่ตนเองอยู่ใกล้ เด็กมีหน้าที่ช่วยงานผู้ใหญ่เตรียมงานบ้าง และร่วมประกอบพิธีในงาน

2) กลุ่มผู้ใหญ่

ประชากรในกลุ่มวัยผู้ใหญ่นี้เป็นวัยทำงานในอาชีพต่างๆ ได้แก่ ชาวสวน คำขาย ช่างราชการ ผู้รับจ้างต่างๆ เป็นต้น ที่มีอายุระหว่าง 20-60 ปี ซึ่งมีกิจกรรมหลัก คือ การทำงาน ประกอบอาชีพต่างๆ หาเลี้ยงชีพ โดยในแต่ละอาชีพมีรูปแบบความสัมพันธ์ของกิจกรรม และการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันไป ดังนี้

รูปที่ 4.14 แสดงลักษณะกิจกรรมในกลุ่มวัยผู้ใหญ่

ตารางที่ 4.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ในกลุ่มผู้ใหญ่

กิจกรรม	ช่วงเวลา	การใช้พื้นที่ภายในชุมชน
การประกอบอาชีพ - ช่างราชการ	เวลาราชการ วันจันทร์ - วันศุกร์	พื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์มาก โดยส่วนใหญ่อยู่บริเวณปากคลองบางน้อย ซึ่งเป็นแหล่งศูนย์กลางราชการของอำเภอบางคนที ได้แก่ เทศบาล ที่ว่าการอำเภอ ไปรษณีย์ สถานีตำรวจ เป็นต้น และมีบ้างในพื้นที่ชุมชนวัดปากง่าม และวัดบางน้อย การเดินทางมาจากหลายแห่ง ทั้งจากในชุมชน และบริเวณชุมชนใกล้เคียง
- เกษตรกรชาวสวน	กิจวัตรประจำทุกวัน	อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ที่อยู่ในระยะบริเวณรอบบ้านซึ่งเป็นการใช้พื้นที่หลักของชุมชนคลองบางน้อย โดยส่วนใหญ่ชาวสวนจะอยู่ในสวนเกือบทั้งวัน ทำงานในสวนปลูกพืช รดน้ำ ขนผลผลิต และอื่นๆ ช่วงเวลาพักก็จะกลับบ้านไปทานข้าว นั่งเล่นพักผ่อน พบปะพูดคุยทั่วไป บริเวณลานหน้าบ้านตามอรัญญาศัย และกลับไปทำสวนต่อ

ตารางที่ 4.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ในกลุ่มผู้ใหญ่ (ต่อ)

กิจกรรม	ช่วงเวลา	การใช้พื้นที่ภายในชุมชน
- ค้าขาย	กิจวัตรประจำทุกวัน	เป็นการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมทางการค้าในส่วนของหน้าบ้านตนเองให้เกิดประโยชน์ เป็นการใช้ประโยชน์บ้านพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมทั้งหมด มีร้านค้ารองรับในแต่ละชุมชน โดยมากจะตั้งอยู่ชุมชนปากคลองบางน้อย ซึ่งกลุ่มร้านค้าจะตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับเส้นทางคมนาคมทั้งทางบก และทางน้ำ โดยใช้พื้นที่หน้าร้านทางเดินเป็นตัวเชื่อมต่อกิจกรรม
	ช่วงเวลาเย็น	สวนตลาดนัดบกได้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่โล่งว่างทั้งของวัดและเอกชนในการค้าขายเฉพาะในวัดที่มีนั้ดกันให้เกิดประโยชน์ขึ้นมีรายได้เข้าสู่ชุมชนเป็นกิจกรรมที่รวมคนในชุมชนให้มาจับจ่ายใช้สอยได้มาก
- รับจ้างทั่วไป	กิจวัตรประจำทุกวัน	เป็นทั้งกิจกรรมหลักและกิจกรรมเสริมของบางคน โดยอาชีพส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างทั่วไป และงานในโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง
	ไม่กำหนด	ส่วนการรับจ้างที่เป็นอาชีพเสริมได้แก่ ทำขนมขาย เย็บใบตอง รับจ้างขึ้นต้นมะพร้าว ขนผลผลิต รดน้ำค้ายหญ้า หรือการรวมกลุ่มกันทำอาชีพเสริมต่างๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ว่างจากงานหลักเมื่อไหร่จึงจะทำ และใช้พื้นที่ลานบ้านหรือพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณละแวกใกล้เคียง
กิจกรรมนันทนาการ	เว้นว่างจากการทำงาน	ส่วนมากจะเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ ตกปลา ทำขนม พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านซึ่งเป็นการใช้พื้นที่บริเวณบ้านและลำคลองเป็นหลัก
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา	วันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญต่างๆ	เป็นกำลังสำคัญในการจัดกิจกรรมงานบุญงานวัดต่างๆ และเป็นกลุ่มที่ไปร่วมกิจกรรมมากที่สุด

3) กลุ่มผู้สูงอายุ

ประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุนี้อายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งจะอยู่บ้านเป็นหลัก และทำงานในบ้านเล็กน้อย ลักษณะกิจกรรมที่ทำกับการใช้พื้นที่ไม่ห่างกันมากนัก จะอยู่ในบริเวณใกล้ๆ ระหว่างบ้านใกล้เรือนเคียง และวัด ดังแสดงในตารางนี้

ตารางที่ 4.5 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ในกลุ่มผู้สูงอายุ

กิจกรรม	ช่วงเวลา	การใช้พื้นที่ภายในชุมชน
กิจกรรมนันทนาการ	ทุกวัน	กิจกรรมของผู้สูงอายุจะอยู่ในละแวกบ้านใกล้เคียง เก็บพืชผักสวนครัว ทำงานเล็กน้อยๆ อ่านหนังสือ นอนพักผ่อนที่ชานหน้าบ้าน นั่งเล่นพบปะพูดคุยกัน ทักทาย มีความผูกพันกับเพื่อนบ้านที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกัน
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา	วันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญต่างๆ	ไปร่วมงานกิจกรรมสำคัญต่างๆ เป็นผู้รู้ในพิธีกรรม บอกเล่าให้สืบทอดประเพณีต่อไป และช่วยงานบ้างตามแต่กำลังที่มี แต่ส่วนใหญ่จะนั่งจับกลุ่มทำงานและคุยกันไปด้วยเมื่อพบปะผู้คนมากมายอยู่บริเวณลานวัด

รูปที่ 4.15 แสดงลักษณะกิจกรรมในกลุ่มผู้สูงอายุ

4.4 สรภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

4.1.1 ทางด้านกายภาพ

ปัจจุบันลักษณะทางกายภาพของชุมชนคลองบางน้อยมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการครบครัน ได้แก่ โครงข่ายคมนาคมทางบกที่ตัดผ่านพื้นที่สำคัญในชุมชน โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนเท่าที่ควร โดยเฉพาะบริเวณชุมชนปากคลองบางน้อย ซึ่งทำให้มีการ

เปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างทางกายภาพในชุมชน ที่แสดงถึงลักษณะของการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชุมชนคลองบางน้อย มีการปลูกสร้างบ้านเรือนอาคารใหม่มาทดแทน ซึ่งตอบสนองการใช้สอยมากกว่าเรือนแถวริมน้ำ เรือนพื้นดิน เรือนไทยในอดีตที่มีความเชื่อมโยงกับการใช้สอย และวิถีชีวิตของตนในรูปแบบชาวสวนเกษตรกรรม

4.1.2 ทางด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจหลักในชุมชน คือ ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก คือ การทำสวนผลไม้ ลักษณะสภาพเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบันไม่มีการขยายตัว ซึ่งค่อนข้างคงที่ไม่เพียงพូเหมือนในอดีตที่ผ่านมา การทำเกษตรกรรมในพื้นที่เป็นอาชีพหลักในครัวเรือนของชุมชนคลองบางน้อย ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต เกิดเป็นความผูกพันและภูมิปัญญาของการดำรงชีวิตที่อยู่คู่กันมาช้านาน นอกจากนี้ชาวชุมชนยังมีรายได้เลี้ยงชีพจากการจับปลา ตกกุ้ง ที่ยังคงพึ่งพิงแหล่งธรรมชาติอยู่ และยังมีอาชีพเสริมที่ช่วยสร้างรายได้ช่องทางหนึ่ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการต่อยอดจากผลิตผลของตนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างรายได้ และเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตผลของท้องถิ่นได้ช่องทางหนึ่ง

4.1.3 ทางด้านสังคม

สังคมของชุมชนคลองบางน้อยมีวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ อยู่กับน้ำพึ่งพาอาศัยกันและกัน ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ขึ้น ปัจจุบันสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป และชุมชนได้รับอิทธิพลจากความเจริญที่เข้ามาถึงพื้นที่ ทำให้วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่ปฏิบัติกันมาเริ่มเลือนหายไป ประกอบกับประชากรในปัจจุบันมีจำนวนลดลงทุกปี เนื่องจากการย้ายออกไปนอกพื้นที่เพื่อศึกษาต่อ ประกอบอาชีพที่มีความลำบากน้อยกว่าชาวสวนและได้ค่าตอบแทนที่แน่นอนกว่าทำให้วิถีชีวิตความผูกพันในชุมชน ซึ่งโดยมากเป็นวัยชราที่นั่นหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก และนับวันยิ่งจะเลือนหายไปจากสังคมชุมชนคลองบางน้อยทุกขณะ